

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

**Izazovi i prakticanje islama u savremenom
bosanskohercegovačkom društvu- studija slučaja muslimana u
Bosni i Hercegovini**
-magistarski rad-

Kandidatkinja: Dalida Bešlija

Mentor: prof. dr. Dino Abazović

Broj indeksa: 388/II- soc

Sarajevo, novembar, 2019.

POPIS SKRAĆENICA:

BiH- Bosna i Hercegovina

IZ BiH- Islamska (vjerska) zajednica u Bosni i Hercegovini

OC- Osmansko carstvo

AU- Austro- Ugarska

SFRJ- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

ISIL/ IDIL- Islamic State of Iraq and Levant/ Islamska država u Iraku i Levantu

SADRŽAJ:

1. Teorijsko- metodološki okvir rada	5
1.1. Problem istraživanja	5
1.2. Predmet istraživanja.....	5
1.3. Definiranje pojmova	6
2. Ciljevi istraživanja	7
2.1. Naučni cilj.....	7
2.2. Društveni cilj.....	7
3. Sistem hipoteza	8
3.1. Generalna hipoteza	8
3.2. Pomoćna hipoteza	8
4. Metode istraživanja.....	8
5. Vremenski plan istraživanja	8
6. Kratko obrazloženje preliminarnog sadržaja rada po dijelovima i cjelinama	9
6.1. Nastanka islama	9
6.2. Bosanskohercegovački muslimani i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini	9
6.3. Vehabizam i selefizam u bosanskohercegovačkom društvu	9
6.4. Terorizam u Bosni i Hercegovini	9
6.5. Bosanskohercegovačke muslimanke i problem hidžaba	9
UVOD	10
1. Nastanak islama	12
1.2. Islamsko naučavanje	13
1.3. Pravci u islamu: Sunniti, Ši'iti i Haridžije	14
1.4. Etičko naučavanje u islamu	16
1.5. Tumačenja islama	17
1.6. Običaji i obredi u islamu.....	18
1.7. Rasprostranjenost islama u svijetu	20

1.8. Savremeno naučavanje u islamu.....	21
2. Bosanskohercegovački muslimani i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini	22
2.1. Korijeni islama u Bosni i Hercegovini	22
2.2. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini.....	23
2.1.1. Sabor Islamske zajednice.....	25
2.1.2. Rijaset Islamske zajednice.....	25
2.1.3. Vijeće Islamske zajednice.....	27
2.1.4. Ustavni sud Islamske zajednice	29
2.1.5. Udruženje Ilmijje Islamske zajednice	29
3. Nova tumačenja islama u Bosni i Hercegovini	31
4. Vehabizam i selefizam u bosanskohercegovačkom društvu	34
4.1. Nastanak vehabizma i selefizma.....	34
4.2. Ideologija vehabizma.....	35
4.3. Faze nastanka vehabizma na prostoru Bosne i Hercegovine	37
5. Terorizam u Bosni i Hercegovini	39
5.1. Kontroverze oko terorizma	39
5.2. Pogled na terorizam nakon 11. septembra 2001. godine.....	41
5.3. Pridruživanje terorističkim organizacijama.....	43
6. Bosanskohercegovačke muslimanke i problem hidžaba	46
6.1. Žena i muškarac u Kur'anu	46
6.2. Položaj žene u islamu kroz historiju.....	47
6.3. Položaj muslimanke u bosanskohercegovačkom društvu	48
DODATAK BR.1	53
DODATAK BR. 2	57
ZAKLJUČAK.....	61
7. Literatura.....	64
8. Biografija	67

1. Teorijsko- metodološki okvir rada

1.1. Problem istraživanja

Bosna i Hercegovina u povijesnoj, kulturnoj i nacionalnoj tradiciji bilježi različite oblike nacionalnog i religijskog života. U BiH je na sceni religijski pluralizam, a među najbrojnim religijskim skupinama su muslimani, katolici i pravoslavci. Ispreplitanje različitih naroda i konfesija zahtjeva poseban model zajedničkog djelovanja na jednom prostoru. Društveni konflikti koji su se dešavale na prostoru BiH, kazuju da je religija imala posebnu ulogu u formiranju nacionalnih ideologija, odnosno da su religija i konfesija bitan element nacionalnog identiteta. Posljednjih decenija povijesne okolnosti muslimana u BiH, kao najbrojnijeg stanovništva predhode širenju novih tumačenja islama na ovim prostorima. Iz navedenih razloga bosanskohercegovački muslimani se suočavaju sa nizom različitih izazova, pri samom činu prakticiranja islama. Problem istraživanja u ovom istraživačkom radu se vezuje sa trenutnim položajem muslimana koji je nastao usljed novih tumačenja islama. Tako da problemsko pitanje u ovom istraživačkom radu jeste:

Koji su to izazovi postavljeni pred muslimane, kada je u pitanju prakticiranje islama u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom istraživačkom radu je prikaz izazova koji su postavljeni pred muslimane u Bosni i Hercegovini. Islam na prostorima BiH od početka svog datiranja nailazi na niz prepreka koji ostavljaju trag na bosanskohercegovačke muslimane i cjelokupnu organizacijsku strukturu islamske zajednice u BiH. Jedan od izazova koji je postavljen pred bosanskohercegovačke muslimane jeste vehabizam, odnosno selefizam. Vehabijska praksa ima posljedice na tradicionalni islam, ali i pluralističke zajednice kakva je BiH. Nadalje, povezanost islama i terorizma kao jedna od najvećih sigurnosnih prijetnji u svijetu. Terorizam, danas ima prefiks „islam’’, te je samim tim predrasudan i islamofobičan. Da li je BiH potencijalna meta radikalnih krugova kada je u pitanju terorizam, s posebnim naglaskom na radikalizaciji mladih Bošnjaka je jedan od predmeta istraživanja. Sljedeći predmet istraživanja je položaj žene u islamu i njena prava, naglašavajući problem odijevanja. Izazov pred bosanskohercegovačkom muslimankom jeste pokrivanje, odnosno skrivanje tijela. U prošlosti je to bio zar i feredža, a danas mahrama, odnosno hidžab.

1.3. Definiranje pojmova

Religija- (lat.), vjerovanje u natprirodno i sveto izraženo kroz religijske običaje, obrede i simbole o kojima se brinu religijske organizacije i religijsko vodstvo. Religije neki dijele na tradicionalne, institucionalne, neinstitucionalne, vidljive i ne vidljive, sekularne, prirodne, objavljene, plemenske, narodne, univerzalne, dogmatske, ritualne, itd. (Cvitković, 1991: 235).

Dezintegrativna uloga religije- posebno prisutna u situacijama kad religijska zajednica ne dozvoljava veće društvene promjene i kad te promjene nisu u skladu sa njenim sistemom vrijednosti. Dezintegrativna uloga religije snažnije je razvijena u multikonfesionalnim društvima. (Cvitković, 1991: 77).

Islam- (ar.), monoteistička religija čija je osnova vjera u jednog Boga, Allaha. To je stroga i najmlađa monoteistička religija nastala u sedmom stoljeću na tlu Arabije. Doživjela je zapažen uticaj tradicije dviju prethodnih monoteističkih religija: jevrejske i kršćanske, zaratuizma i staroarapskih kultova. Etimološki islam znači potčinjavanje, predavanje, prihvatanje, povjeriti se, predate se, a musliman označava onog ko se predao volji Božjoj. Pripadnikom islama smatra se svaki onaj koji u prisustvu svjedoka izriče da „postoji samo jedan Bog, Allah, a Muhamed je njegov poslanik,.. Zasniva se na učenju Kur’ana i hadisima. Kur’an je pisan na arapskom i smatra se da se on i ne može prevesti već samo interpretirati na nekom drugom jeziku. (Cvitković, 1991: 129).

Kur’an (ar.), Kuran, Koran- ono što se čita, recituje, ponavlja; osnovni pisani religijski autoritet u islamu, koji po vjerovanju muslimana, sadrži posljednju Božju objavu u pisanom obliku. Nastao je za dvadeset i tri godine Muhamedovog poslanstva (u periodu 611-632.g.) Vjeruje se da je njegovo objavljivanje započelo u mjesecu ramazanu. Kur’an reguliše pitanja kako vjerskog tako i svjetovnog života. Najstariji sačuvani rukopis Kur’ana kod nas čuva se u Prizrenu, a napisan je u Solunu 1311. godine. Kur’an ima 114 poglavlja ili sura. Druga sura ima 268 ajeta, a 108, samo tri. Svaka sura ima svoje ime po prvoj riječi kojom počinje. (Cvitković, 1991: 163).

Terorizam- riječ terorizam vodi porijeklo iz latinskog jezika, na kojem riječ terror znači strah, zastrašivanje. To je genusni pojam koji obuhvata čitav spektar akata nasilja pa otkuda i teškoće u njegovom unisonom i preciznom definiranju. U političkoj praksi on ostavlja prostor za različite manipulacije njime. Ipak, pod terorizmom je nužno podrazumjevati primjenu nasilja, organizirano i sistematsko izazivanje straha kod političkih i drugih protivnika,

uništavanje protivnika okrutnim sredstvima i metodama, ubijajući, ugnjetavajući i progoneći ga. (Beridan, 2003: 140).

Vehabije- islamska sljedba, nastala na tlu Arabije u osamnaestom stoljeću. Kasnije se proširila u Egipat, Siriju, Irak i neke druge zemlje. Zagovaraju vraćanje prvobitnom islamu i teokratskom državnom uređenju. (Cvitković, 1991: 278).

Žena u religijama- istorija religija poznaje i muška i ženska božanstva. I jevrejska religija i kršćanstvo i islam, imaju ograničenja za žene kad su u menstrualnom ciklusu i nakon porođaja, jer se smatra da su tad nečiste. U tim religijama žene ne mogu obavljati ulogu svećenika, kao ni u nekim istočnjačkim religijama. (Cvitković, 1991: 293).

Hidžab- je arapska riječ, danas uobičajena za definiranje odjavnog predmeta i propisa pokrivanja tijela. Jezički, hidžab ima značenje zaštite, zastora, odvajanja, zavjese, zaklona, prepreke, štita itd. Sprečavanja ili zaštita nekoga od doticaja ili od pogleda. Riječ hidžab u Kur'anu se spominje na osam mjesta i ima značenje sprečavanja, zaštite ili zaklanjanja. (Zajimović, 2006: 65).

2. Ciljevi istraživanja

2.1. Naučni cilj

Naučni cilj u ovom istraživačkom radu je prikaz trenutnih izazova koji se nalaze pred pripadnicima jedne religije u jednoj društvenoj zajednici kroz sociološki diskurs, koji se oslanja i na druge naučne oblasti poput prava, politologije, psihologije itd. Dakle, riječ je o interdisciplinarnom istraživanju.

2.2. Društveni cilj

Prikazati bosanskohercegovačko društvo kroz izazove koji se nalaze pred najbrojnijim stanovništvom ove zemlje, to jest izazove pred muslimanima. Probuditi društvenu svijest i ukazati na društvenu činjenicu da je riječ o novim tumačenjima jedne religije. Zatim, ukazati na činjenicu da svaka religija poručuje mir i koncept nenasilja. Jedan od glavnih društvenih ciljeva jeste prije svega, poštivanje drugog i drugačijeg, jednaka sloboda izbora za sve ljude bez obzira na različitosti poput vjere, kulture i nacije. Samo ovakav način međusobnog

djelovanja je ishod mogućeg mira i sigurnosti u društvenoj zajednici.

3. Sistem hipoteza

3.1. Generalna hipoteza

Practiciranje islama u savremenom bosanskohercegovačkom društvu pred muslimane postavlja određene izazove zbog specifičnog tumačenja islama.

3.2. Pomoćna hipoteza

Nova tumačenja islama dovela su do izazova kada je u pitanju practiciranje islama u savremenom bosanskohercegovačkom društvu.

4. Metode istraživanja

U cilju potvrde, odnosno negacije postavljenih hipoteza i realizacije ciljeva istraživanja u ovom istraživačkom radu biti će korištene sljedeće naučne metode i tehnike istraživanja:

1. Metod analize

Analiziranje stručne literature koja će se koristiti u toku izrade istraživačkog rada.

2. Metod komparacije

Kompariranje u svrhu rezultata istraživanja.

3. Metod prikupljanja podataka

Tehnike intervjua.

5. Vremenski plan istraživanja

Istraživanje i izrada magistarskog rada obavljat će se u periodu od marta do septembra 2019. godine.

6. Kratko obrazloženje preliminarnog sadržaja rada po dijelovima i cjelinama:

6.1. Nastanka islama

U ovom dijelu prikazat ćemo historiju nastanka islama. Islamska naučavanja (etičko i savremeno), običaje i obrede, te njegovu rasprostranjenost u svijetu po knjizi Ivana Cvitkovića- „Religije savremenog svijeta" i Elijade Mirče, Kulino Joan- „Vodič kroz svjetske religije".

6.2. Bosanskohercegovački muslimani i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini

Postepeni nastanak i razvoj islama na prostoru BiH se vezuje za period Osmanskog carstva. Islamska zajednica u BiH, čiji je prvobitni cilj očuvanje islama na ovim prostorima ima dugu historiju u kojoj bilježi promjene koje su se dešavale i koje ostavljaju trag na organizacijsku strukturu.

6.3. Vehabizam i selefizam u bosanskohercegovačkom društvu

Pripadnici vehabizma žele uspostaviti autentičan islam. Vehabizam ima svoje korijene, historiju, ali i svoj način prakticiranja islama, odnosno obrede i praksu. Vehabizam na prostoru BiH ima svoje faze nastanka.

6.4. Terorizam u Bosni i Hercegovini

Terorizam kao pojava ima različite korijene, motive i metode djelovanja. Terorizam ima obilježje krivičnog djela. Ko su ljudi koji predstavljaju sigurnosni rizik, te kakva je trenutna situacija u BiH, odnosno postavlja se pitanje da li je BiH na meti radikalizacije kada je u pitanju terorizam.

6.5. Bosanskohercegovačke muslimanke i problem hidžaba

Žena u većini religija ima svoje pravo i obaveze. U islamu postoji odjevna praksa za žene. Stavljanjem hidžaba (mahrame), žena muslimanka štiti svoje tijelo. Sve češća pojava je da države zabranjuju prakticiranje ovog čina, te na taj način prava žene muslimanke su ograničena.

UVOD

Islam kroz svoju povijest nastanka na prostoru Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu BiH) nailazi na niz prepreka koje ostavljaju trag na bosanskohercegovačke muslimane i njihovu vjersku zajednicu. Islamska zajednica u BiH (u daljem tekstu IZ BiH) kao glavna zajednica i institucija muslimana ima dugogodišnju tradiciju djelovanja na ovom prostoru. Od početka svog datiranja, tačnije od perioda prije Prvog svjetskog rata djeluje kao jedinstvena islamska zajednica koja u svom institucionalnom okviru muslimanima omogućava praktikovanje njihove vjere. Tačnije, brine se o cjelokupnom vjerskom životu muslimana, svim djelatnosti koje su u okviru institucionalnog okvira IZ, ali i iznalaženjima rješenja za izazove koji su postavljeni pred bosanskohercegovačke muslimane. Posljedne decenije su period različitih izazova prilikom prakticiranja islama. Promjene koje su uslijedile nakon posljednjeg rata u BiH, danas na bosanskohercegovačke muslimane imaju niz posljedica. Tokom ratnih dešavanja dolaze islamski misionari, borci ili militanti iz islamskog svijeta, kao podrška i ispomoć muslimanima. Njihov odred se zvao El- Mudžahid (El- Mudžahidin), čije je ratno sjedište bilo u Zenici. Oni svoju ideologiju, odnosno tumačenje islama smatraju jednim ispravnim putem. Kroz svoju ideologiju naglašavaju džihad koji se odnosi na sve aspekte život, a između ostalog i na ratovanje. Džihad se danas koristi u svakodnevnoj upotrebi, te ima negativno i militantno značenje. U džihadu se obično vidi velika opasnost i misao koja utiče na položaj muslimana širom svijeta. Jedan od krucijalnih problema jeste upravo njihova ideologija, koju pokušavaju da nametnu na tradicionalni islam u BiH. Njihova grupacija u BiH je poznata pod nazivom vehabije, odnosno vehabizam. Ideologiju nameću kroz niz društvenih djelovanja, pokušavajući nametnuti svoje tumačenje islama kao jednim ispravnim putem. Iz ovog razloga postavljaju se određeni izazovi prilikom prakticiranja islama kod bosanskohercegovačkih muslimana, kao što su načini obavljanja molitve i običaja stoljećima unazad. Također, postoje stajališta koja dokazuju da njihova ideologija ima i svjetske razmjere, a to je terorizam. Terorizam je pojava koja ima negativne konotacije, a koje se najviše povezuju upravo sa islamom, džihadom, vehabizmom i islamskim zemljama. BiH kao zemlja u kojoj su muslimani najbrojnije stanovništvo kroz svoju noviju historiju ima elemente koji je povezuju sa terorističkim napadima širom svijeta. Ovo je trenutno jedan od najvećih izazova koji je postavljen pred bosanskohercegovačke muslimane, te ćemo u toku ovog istraživačkog rada detaljnije elaborirati razloge terorističkih napada, njihove sudionike, radikalne pokrete s posebnim osvrtom na trenutno stanje u BiH. Položaj musliman širom svijeta postaje diskutabilan, te se nameće niz predrasuda prema muslimanima. Jedna od tih

predrasuda koja ujedno pravi diskriminaciju među ženama u svijetu, jeste problem hidžaba, nikaba i burke. Poznata je činjenica da mnoge zemlje danas donose zabranu prakticiranja ovog načina vjere, iako islam kao religija ženi nalaže ovo pravo. Kada je u pitanju BiH naglasak je na hidžabu. Bosanskohercegovačke muslimanke, prošlost ispisuju drugim načinom pokrivanja tijela, a to je zar i feredža. I u to vrijeme, bosanskohercegovačke muslimanke su vodile borbu, pokušavajući doći do svojih osnovnih ljudskih prava. Međutim, i danas je problem identičan i još uvijek predrasudan. Tako da ćemo u toku istraživačkog rada elaborirati trenutno stanje bosanskohercegovačkih muslimanki koje prakticiraju ovaj način vjere, njihov trenutni položaj počevši od porodice do društvene sfere djelovanja. Istraživački rad se će biti zasnovan na teorijskom i empirijskom okviru koji će omogućiti kvalitetnije istraživanje. Istraživački rad će se temeljiti na sociološkom diskursu, oslanjajući se na druge naučne oblasti poput prava, psihologije i politologije, te je u konačnici rad interdisciplinarne prirode.

1. Nastanak islama

Islam je po mjestu nastanka gradska religija, a po vremenu nastanka, treća monoteistička religija poslije judaizma i kršćanstva. Islam je nastao na Srednjem Istoku, na tlu Arabije. Tačnije, na području grada Mekka u sedmom stoljeću. „Etimološki, riječ islam dolazi od arapskog glagola „seleme- juslimu”, što znači „podčinjavanje”, „predavanje”, „prihvatanje”, „povjeriti se”, „predate se”, a musliman označava onog tko se „predao” volji Božjoj.” (Cvitković, 2005: 223). Također, poznato je i stajalište da se pripadnikom islama postaje kada se uz prisustvo svjedoka izriču riječi, odnosno Kelime i Šehadet prvi od pet temelja islamskog vjerovanja, „da postoji samo jedan Bog i da je Muhammed Božiji poslanik”. Nastanak islama se vezuje za poslanika Muhammeda, za kojeg muslimani smatraju da je posljednji Božiji poslanik. Muhammed, što na arapskom jeziku znači „proslavljeni”, rođen je 570. godine u Mekki. Bio je sin siromašnih roditelja koji su pripadali plemenu Kurejš. Pleme Kurejš je staro arapsko pleme koje je živjelo na području Saudijske Arabije, tačnije oko grada Mekke. Prema predajama, pripadnici plemena Kurejš su bili čuvari hrama Ka’be, te hodočašća Hadža. Kao mladić, poslanik Muhammed je bio pratilac deva i karavana. To mu omogućava upoznavanje sa sljedbenicima drugih vjerovanja, kao što je su perzijska i kršćanska. Zatim, biva sluga kod udovice Hatidže. U dvadeset petoj godini se oženio s njom i imao je tri kćeri. Hatidža je bila prva koja je prihvatila Muhammedovu religiju. „Oko 610. godine, tokom jednog od svojih meditativnih povlačenja u pećine u blizini Mekke, počeo je da doživljava vizije i slušne halucinacije.” (Elijade, Kulino, 2014: 195). Tradicija kazuje da mu je došao anđeo (archangel, melek) Džibril (Gavrilo). Džibril mu je diktirao suru Al' Aleq (Ugrušak) i naredio mu da ponavlja za njim. Prve riječi Džibrila su bile „Čitaj!”. Pošto Muhammed nije znao ni čitati, a ni pisati imao je pisare. Pisari su zapisivali ono što im je govorio, tj. ono što je njemu prenosio Džibril. Taj tradicionalni materijal je nazvan hadis. Hadis će kasnije postati jedan od osnova šerijata, to jeste kodeksa islamskog zakona i propisa. Poruke koje je primao od Džibrila su poruke kazivanja o moći Jednog Boga, te o besmrtnosti ljudskih duša. Prve poruke je znala samo njegova najbliža familija. Nakon tri godine, Muhammed je javno počeo da ispovjeda svoju vjeru. Nailazio je na osude i nezadovoljstva. Monoteistička poruka koju je primao od Džibrila je sve više oblikovala teologiju Kur’ana, odnosno jedinog svetog spisa u islamu. Sve okolnosti u kojima se tada nalazio Muhammed i njegovi najbliži, odnosno pristalice monoteističkog vjerovanja vremenom su dovedeni u pitanje, posebno Muhammedov život. 622. godine Muhammed i njegov savjetnik Abu Bakr, tajno kreću u Medinu, tadašnji Jatrib (Jesrib). Ovaj događaj u povijesti muslimana se naziva

Hidžra, odnosno preseljenje. Taj period označava i početak islamske ere. Hidžrom, odnosno preseljenjem Medina postaje grad koji prvi prihvata islam. Preseljenjem u Medinu, Muhammed uspostavlja islamsku zajednicu koja se naziva -umma. Njihov socijalni život je vođen dokumentom poslanika Muhammeda, Ustav Medine. Oni koji su željeli živjeti zajedno i koji su slijedili ovaj dokument činili su ummu. „Ummet nije zasnovan na osnovi teritorija, plemenske, krvne, klasne ili rasne pripadnosti, na tržišnom načelu, čak ni na zajedničkoj kulturi i povijesti, već na zajedničkoj vjeri." (Cvitković, 2005: 225). Najjednostavnije kazano, umma označava narod, odnosno religijsku zajednicu. Politički život u islamskom svijetu ovaj pojam koristi da označi naciju. U Ustavu Islamske zajednice u BiH, stoji kako je ona „neodvojivi dio ummeta¹. Kada su Muhammed i njegovi ljudi zauzeli Mekku, ona je postala centralno mjesto muslimanske molitve i hodočašća, tj. Kaba i Hadž. Muhammed je umro 632. godine i ukopan je u Medini.

1.2. Islamsko naučavanje

Kur'an- Kuran, Koran, Al kor'an (arap. čitati, kazivati). Muslimani smatraju da je to Božija riječ, odnosno „Božja objava”, te da ju je poslaniku Muhammedu prenio anđeo (archangel, melek) Džibril (Gavrilo). Neki autori, poput Elidaje, te Kulina smatraju da je Kur'an u neku ruku „Najnoviji Zavjet”, da ne osporava već potkrepljuje i prevazilazi jevrejsku i hršćansku Bibliju. (Elijade, Kulino, 2014). Kao sljedbenici Knjige, Židovi i kršćani se smatraju duhovnom braćom u islamu. Čak, predaje kazuju da se i poslanik Muhammed jedno vrijeme tokom obavljanja molitve okretao prema Jeruzalemu, koji je predstavljao sveto mjesto sve tri monoteističke religije. Islamsko učenje je u osnovi dato u svetom spisu, Kur'anu. Kur'an predstavlja holističku teologiju nad svim aspektima života jednog muslimana. Kur'an je osnovni pisani autoritet, a najveći autoritet pripada Jedinom Bogu (Allahu). Nastao je u razdoblju od 611. do 633. godine, to jeste u periodu od 23 godine. Od toga trinaest godina u Mekki, te deset godina u Medini. „Kur'an se sastoji od 114 poglavlja (sura) i 666 stavaka (ajeta) u kojima se nalaze mudrosti, poruke, upute, etičke norme i propisi koje bi vjernicima trebalo da budu vodič u životu." (Spahić- Šiljak, 2011:19). Kur'an je napisan jedinstvenim arapskim jezikom i svaka sura, osim jedne počinje sa Bismillom: „U ime Boga, Milostivog, Samilosnog.” „Knjiga je napisana u poetskoj, ritmičkoj prozi živopisnog i prelijepog stila.” (Elijade, Kulino 2014: 197). Teme Kur'ana, sadrže sve aspekte kako svjetovnog, tako i

¹ Ustav IZ, dostupno na: <http://islamskazajednica.ba/o-sabor/ustav-islamske-zajednice> pristup: 25.03.2019.

vjerskog života. Osnova je na moći Jednog Bog, sudbini i besmrtnosti duša. Pripadnici islama, muslimani vjeruju pored besmrtnosti duša, u sudnji dan (kijamet), zagrobni život (ahiret), vjeruju u sud koji donosi Bog, to jeste u pakao (džehennem) i raj (džennet). Zatim, vjeruju u nevidljiva bića anđele (meleke) i đavola, đina (šejtane). Bog je krajnji i najveći autoritet. Stvoritelj svih živih bića na ovom svijetu. Bog ima 99 epiteta, odnosno svojstava. Na taj način muslimani iskazuju monoteizam, to jeste vjerovanje u jednog Boga. Kur'an, pored hadisa čini osnovu šerijata, odnosno osnovu islamskog zakona i propisa. Tefsir je naziv za teoriju tumačenja Kur'ana, dok je hatma naziv za čitanje od početka do kraja ovog svetog spisa. „Bit islamskog učenja je vjerovanje u Božije jedinstvo (tevhid), ne pripisivati Bogu druga božanstva niti mu praviti likove i slike. Vjera se svjedoči kroz šest postulata: 1) vjera u jednog Boga, 2) vjera u duhovna bića (meleke/ anđele), 3) vjera u Objavljene knjige, 4) vjera u prethodne poslanike, 5) vjera u Sudnji dan, 6) vjera u sudbinu (kader): da se sve događa s Božijom voljom." (Spahić- Šiljak, 2011: 19).

1.3. Pravci u islamu: Sunniti, Ši'iti i Haridžije

Dva velika pravca u islamu su: sunnitski i ši'itski. Podjela nastaje, još u prvoj generaciji muslimana. Ko treba zamijeniti poslanika Muhammeda nakon njegove smrti, jer se on smatra „pečatom svih poslanika”. Sunnitima pripada oko 85 % muslimanskog svijeta. Smatraju da Muhammeda ne može niko zamijeniti, ni po njegovim vrlina, ali ni po njegovoj prirodi. Shodno tome, Muhammedov nasljednik treba da bude „čuvar” njegove ostavštine i on će da se zove kalifa. Kalifa je imao autoritet i rukovodio je poslovima cjelokupne zajednice, onako kako Kur'an i poslanik Muhammed nalažu. Sunniti vjeruju da potiču od kalifa Osmana. Postupkom konsenzusa (idžma) su za kalifa birali muškog pripadnika iz plemena Kurejš. Nakon smrti Muhammeda, 632. godine, prvi njegov nasljednik je bio Abu- Bekr (632- 634), zatim Omer (634- 644), Osman (644-656) i Alija (656- 661). Ova četvorica kalifa se smatraju pravedeno izabranim. Sunniti su postepeno razvili sistem pravnih propisa za zajednicu koji se naziva šerijat. „Taj je sistem omogućio povezanost zajednice, a ujedno i raznolikost četiri ortodoksno pravne škole (Malikije, Henefije, Hanbelije i Šafije)." (Patridge, 2005: 364).

Ši'iti, vjeruju kako je Muhammed samo započeo ovaj ciklus i da su imami, njegovi nasljednici. To jeste, religijsko vođstvo su imami kojih vjeruju da ima dvanaest. Smatraju da su imami nepogrešivi tumači Kur'ana, te da je prvi imam bio Alija i da ga je Muhammed imenovao za svog nasljednika. Ujedno, smatraju da potiču od kalifa Alije. Ši'iti vjeruju da će

kraj ovog ciklusa, odnosno sudnji dan nastupiti povratkom dvanaestog imama, Mahdije. Autor, Patridge, kazuje da pojam imama u sunnitskom islamu jednostavno označuje predvodnika molitve u džamiji, dok je imam u ši'itijском islamu sredstvo Božanskog prosvjetljenja savremenog doba. (Patridge, 2005). Tvrde da se on povukao u trećem stoljeću, tačnije 878. godine. Njihovo učenje sadrži pet načela: 1. Vjerovanje u jednog Boga (tavhid), 2. poslanstvo (nuhuvva), 3. proživljavanje (me' ad), 4. Vjerovanje u imame (imamat), 5. Božija pravda, sud (adi). Zajedničko sunnitima i ši'itima jeste priznavanje Kur'ana, zatim vjerovanje u Muhammeda kao poslanika, te pojedini islamski obredi. „Odnosi dviju zajednica kroz povijest obilježeni su netrepeljivošću, međusobnim optužbama za nevjerništvo (kufar) i sukobima." (Azinović, 2012: 52).

Haridžije, nastale za vrijeme halife Alije b. Ebi Talib (656- 661). Mišljenja su da je Alija pogriješio, prilikom pristanka na rješavanje spora između njega i rođaka Osmana b. Affana koji je ubijen od strane egipatskih nezadovoljenika zbog presude koju je donio u slučaju između njih i namjesnika Egipta. Nezadovoljni egipćani su zahtjevali od Alije da preuzme kalifat, što je on odbijao. Tvrđili su da je Alija bio upleten u atentat na Osmana b. Affana, iako je Alija bio taj koji je slao svoje sinove da ga zaštite. Alija je bio rođak i zet poslanika Muhammeda, pa se smatralo da je on najbolja osoba koja treba preuzeti kalifat. Nakon prihvatanja, dobija mnoštvo neistomišljenika. Najznačajniji je bio Osmanov rođak, namjesnik Sirije Muavija b. Sufjan. Bio je mišljenja, da ukoliko prizna Aliju kao četvrtog kalifu, da je on dužan kazniti one koji su ubili Osmana. Alija je to odbijao učiniti. Pojavljuje se treća strana, koja treba da odluči o ovom slučaju. Međutim, Alija dobija niz protivnika smatrajući da on treba kazniti one koji su ubili Osmana i da je počinio veliki grijeh što to nije učinio. Njihova ideologija se temelji upravo na tome da ukoliko neko učini veliki grijeh, da se treba boriti protiv njega, pa čak i pogubiti ga. Što su i uradili sa kalifom Alijom, 661. godine. Haridžije su bili prvi ekstremisti i pogrešno su tumačili hadis i Kur'an.

Socijalne razlike među pripadnicima, dovele su do pojave različitih redova. „Jedna od formi socijalnog prosvjeda u islamu bila je i misticizam, u čijem okrilju se ističe sufizam, kojem pripadaju i derviši.” (Cvitković, 2005: 234). Naziv sufizam, smatra se da potiče od riječi suf, što znači vunena odjeća. Vunenu odjeću su nosili fakiri ili derviši, što se može prevesti kao siromah. Autori, Elijade i Kulino kazuju da je sufizam počeo sa Muhammedom, koga su zbog čistote njegovog bliskog odnosa sa Bogom, njegovog otkrivanja i mističnog penjanja kroz nebesa (miradž), te uzvišenog kosmičkog statusa sufisti smatrali jednim od svojih. (Elijade, Kulino, 2014). Sufije također, dokaze vide pored Kur'ana i u djelima Muhammeda i njegovim

hadisima. O tome kazuje dosta sura u Kur'anu, a jedna od njih je sura Al- Kahf (Pećina): „Mi stvaramo čovjeka i znamo šta mu sve duša njegova haje, jer Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice.“ (Kur'an, 50: 16). Zatim, zikr koji predstavlja posebnu praksu kada je u pitanju prakticiranje sufizma. Zikr u sufijskoj praksi često je popraćen posebnom vrstom plesa i muzike. Jedan od prvih muslimanskih asketa je bio Hasan el-Basri. Umro je 728. godine. Kritikovao je materijalizam koji je bio vezan za ovaj prolazni svijet, te je naglasak stavljao na Božiju pravdu. Nadalje, značajno ime u sufizmu je Rabija al- Adevijah. Njegova apsolutna ljubav prema Bogu nije se mogla ni sa čim uporediti. Tako su vremenom, pojedini sufisti počeli zastupati apsolutni asketizam. Odrekli se svega postojećeg na ovom svijetu (porodice, prijatelja, hrane itd.). Njihova cjelokupna praksa se odnosila na relaciji učenik i učitelj (šeik). Pored učitelja, postojao je i Veliki učitelj. Veliki učitelj je smatran kao prijatelj Boga, pa su ga gledali kao sveca. Vremenom su počeli da se šire njihovi sufijski redovi. Najpoznatiji među njima su beктаšije, suravadije, rifaije (zavijajući), kadirije, šazilije, melamijski itd. Turskim osvajanjima dolaze u BiH. Sufijske bogomolje se zovu tekije. Ši'itski pravac u islamu sa sufizmom ima zajedničke karakteristike koje su povezane sa imamima, kao autoritarnim vođstvom u ovom pravcu. Shodno tome, može se doći do zaključka da su se neki imami kretali u sufijskim krugovima. Zajednička karakteristika je da su i sufizam i ši'itizam razvili mistične dimenzije islama.

1.4. Etičko naučavanje u islamu

Kada je u pitanju etičko naučavanje u islamu, treba razlikovati prije svega ono što se smatra obavezom, zatim ono što se preporučuje (zekat), ono što je dopušteno, te ono što je strogo zabranjeno u islamu (kocka, alkohol, širk). U razvoju jedne kulturne zajednice i njene strukture islam je imao posebnu ulogu. Prije svega, islam kao religija ne pravi razliku među ljudima, poput rasne, klasne ili druge pripadnosti, to jeste islam zabranjuje diskriminaciju. Nadalje, solidarnost u jednoj društvenoj zajednici gdje islam naglašava međuljudske odnose. Moralni kodeks u islamu je poruka jednakosti svih ljudi. U Kur'anu su sadržani etički principi koji su osnova šerijata, tj. islamskog vjerozakonja. Islamsko vjerozakonje je sveti zakon islama. Nastao je na četiri izvora: Kur'an, sunnet, idžma (konsenzus) i kijas (analogijski zaključak). „Šerijat je utemeljen na mudrosti i dobrobiti ljudi na ovom i budućem svijetu. U svojoj cjelokupnosti on je pravda, milost, dobrobit i mudrost. Svaki propis koji bi pravdu izokrenuo u nepravdu, milost u nemilost, dobrobit u štetu, a mudrost u poigravanje ne spada u

šerijat makar u njega bio dospio putem tumačenja. Šerijat je Božija pravda i milost među ljudima." (Karčić, 2011: 16).

1.5. Tumačenja islama

Krucijalni zadatak pravne nauke u islamu (fikh) je tumačenje i razumijevanje islamskog zakona, Šerijata. Šerijat se smatra božanskim i nepromjenjivim zakonom i iz njega se izvode propisi na osnovu njegovih načela. „Šerijat se odnosi na svaku dimenziju života, uključujući porodične odnose, zakon o nasljeđivanju, poreze, pročišćenje o zagađenosti i molitvu; aktivnost njegovih naučnika uključuje rangiranje ljudskih djelatnosti u spektru koji ide od slabijeg do jačeg, od ohrabrivanja do obeshrabrivanja i zabrane." (Elijade, Kulino, 2014: 206). Nakon smrti poslanika Muhammeda zakonodavni period islama biva završen, te se već tada javalju vlastita razumijevanja Kur'ana, odnosno tumačenja shodno problemima u okviru zajednice. „Ljudski pokušaj tumačenja islamskog Zakona i nastojanja da se iz njegovih opštih propisa i načela izvedu pojedinačni i detaljni propisi uopćeno se naziva idžtihad ili fikh pojedinih pravnika." (Karčić, 2011: 26).

Postoje četiri glavna izvora na kojima je nastao Šerijat:

1. Kur'an,
2. Sunnet,
3. Idžma,
4. Kijas.

Za Kur'an muslimani vjeruju da je otkrivan poslaniku Muhammedu preko Džibrila, ali da je oduvijek postojao na nebu. Sunnet smatraju praksom poslanika Muhammeda koja je zabilježena u njegovim djelima i dopuštenjima. Idžma je konsenzus vodećih učenjaka i muslimanske zajednice. Kijas je analogijski zaključak koji se temelji na prva tri izvora. U ši'itijskom fikhu, četvrti izvor strogo zabranjuju i zastupaju 'akl, ljudski razum. Četiri klasične škole zakona u islamu su: Hanafiti, Malikiti, Šafiti i Hanbaliti. Svaka škola je nazvana po imenu učenjaka. Abu Hanif trgovac iz Kufe. Osnivač je hanefijske pravne škole, odnosno, mezheba koji najrasprostranjeniji u okrilju islama. Umro je 767. godine n.e. Malik ibn Anas, pravnik iz Medine. Glavni cilj koji je imao, bila je kodifikacija poslanikove zajednice,

naglašavajući individualne obaveze. Autori, Elijada i Kulino, za Muhamed ibn Idris al- Šafija kazuju da je umro 820, dopunio je upustva Kur'ana sa pažljivo izabranim prikazima Muhammedovih mudrosti, ograničio rezonovanje po analogiji i reference na kolektivno mišljenje prema proročkoj tradiciji, dok za Ahamd ibn Hanbala kazuju da je ortdoksni pobjednik bagdadskih mutazilita², nije bio jedini koji je davao prednost težini zapisane Muhammedove riječi nad bilo kojim pravnim rezonovanjem. (Elijade, Kulino, 2014).

1.6. Običaji i obredi u islamu

Među najvažnijim obredima u islamu je obavljanje pet temeljnih načela, odnosno islamski šarti. Izgovaranje šehade (ispovjedanje vjere), obavljanje pet dnevnih namaza (molitva), post (savm) u svetom mjesecu Ramazanu, davanje milostinje (zekat) i hodočašće (hadždž).

Islamska era se počela računati od historijski značajnog događaja u islamu, tj. od preseljenja (hidžra) poslanika Muhammeda iz Mekke u Medinu. Islamska godina je lunarna i ima 354 dana. Lunarni mjesec traje manje od 30 dana, a više od 29 dana. Islamski blagadni se pomjeraju kroz period godišnjih doba. Molitveni hram se zove džamija (mošej). U džamiji se obavljaju molitve (salat), tako pojedini hadisi kazuju da molitva u džamiji ima veću vrijednost nego kod kuće. Džamija je prostor sa jednostavnijim karakteristikama, nego drugi hramovi poput pravoslavne i katoličke crkve. Džamija ima prostrani prostor bez ikakvog namještaja. Po zidovima su tekstovi iz Kur'ana. U središnjem dijelu je mihrab, gdje molitvu predvodi imam. Munara (minaret) je visoki dio pored objekta. Na munari se nalazi prostor, gdje mujezin učeći (okujisanje) ezan izgovara riječi „Dodite na namaz. Dodite na spas!”, pozivajući muslimane na obavljanje molitve. Vrh munare zove se alem, to je polumjesec s kuglom. Također, znak islamske zajednice je polumjesec s petokrakom zvijezdom u sredini koji je otvoren s desne strane. U džamiji se petkom obavlja molitva, koja se zove džuma namaz i kojoj prisustvuju većinom samo muškarci. Nakon džuma namaza, imam održava govor koji se zove hutba. Također, i ostalih pet namaza se mogu obavljati u džamiji. Pet dnevnih namaza se obavlja svaki dan u određeno vrijeme, tačnije zavisno o mjestu sunca na nebu. To vrijeme u kalendaru se naziva takvim. Namaz prije nego što sunce izađe zove se sabah, zatim podne namaz kada je sunce na sredini neba, ikindija namaz par sati poslije

² Mutaziliti su oni koji izlažu učenje o i' tizalu, tj. učenje o manzila bayn al-manzilatayn ili stanju koje je između vjerovanja i nevjerovanja, a to je temeljno učenje škole. Dostupno na: http://www.cidom.org/wp-content/uploads/2015/12/Nerkez-Smailagi%C4%87-Leksikon-islama_opt.pdf pristup: 25.03.2019.

podne, akšam namaz kada sunce zalazi i jacija namaz kada sunce zađe. Poslije jacije namaza, u džamijama se klanja i teravih namaz u toku svetog mjeseca Ramazana, mjeseca posta. Bajram namaza i Kurban bajram se također obavljaju u džamiji. U džamiji žene i muškarci odvojeno obavljaju molitvu. Dužnost vjernika prije obavljanja i ulaska u hram je da ima abdest. Abdest je čišćenje tijela, koji zahtjeva umivanje ruku, lica, usta i nosa, nogu, potiranje vratnih žila, ušiju i tjemena. U slučaju nedostupnosti vode, muslimani abdest mogu uzeti i zemljom. Pristup namazu, odnosno stajanje u redove (saf) se obavlja nakon abdesta i propisnog oblačenja koje islam nalaže, posebno ženama. Muslimani molitvu započinju okretanjem prema svetom hramu Ka'bi u Mekki. „Molitva obuhvata sljedeće radnje: 1. pokretanjem glave vjernik izgovara riječi „Allah je Najveći”, 2. kazuje suru kojom se otvara Kuran, 3. naklon, 4. uspravljen kaže: „Allah sluša onoga koji ga hvali”, 5. prvo klanjanje ničice: središnja gesta molitve, 6. sjeda na pete i govori: Gospodaru moj oprosti mi, smiluj mi se!”, 7. drugo klanjanje ničice, 8. uspravi se, 9. sjeda na pete i kaže: „Nema Boga osim Allaha, a Muhammed je Allahov Poslanik”, 10. okreće glavu nadesno i nalijevo i govori: „Mir na vas i milosrđe Allahovo.” (Cvitković, 2005: 239). Post u svetom mjesecu Ramazanu, devetom mjesecu po islamskom kalendaru je poseban obred. Muslimani prije zore, to jeste prije izlaska sunca doručkuju (sehur) i poste sve do zalaska sunca, kada večeraju (iftar). Ne konzumiraju hranu, ali i ne prakticiraju nijedan drugi vid zadovoljenja ljudskog nagona. To su obredi koji prakticiraju čitav mjesec. Svaka noć se smatra svetom, a posebno se ističu dvije kao najsvetije, sedamnaesta i dvadeset sedma noć. Sedamnaesta noć mjeseca Ramazana obilježava pobjedu na Bedru koja se desila 624. godine. Na jednoj strani su bili poslanik Muhammed i njegovi sljedbenici, a na drugoj mekkanska vojska. Dvadeset sedma noć je „lejletul- kadr”, noć sudbine. Muslimani vjeruju kako u toj noći Bog određuje sudbinu svakog čovjeka za narednu godinu. Sljedeći temelj islamskog vjerovanja je zekat (davanje milostinje). Zekat se obično daje na kraju svetog mjeseca, Ramazana. Muslimani vjeruju da davanjem zekata, Bog oprašta grijeha. Treba naglasiti da su zekat i sadaka dva različita termina. Sadaka nije obaveza kao zekat. O obavezi davanja zekata u Kur'anu govore pojedine sure. Islamska zajednica u BiH ima fond Bejtul-mal u koji se prikupljaju sredstva od zekata koji se smatra obavezom i dužnošću svakog muslimana.³

Hadž je hodočašće muslimana. Obavlja se u gradu Mekka. Hadž je jedan od pet glavnih temelja pripadnosti islamu. Obavit hadž je dužan svaki musliman u koliko kroz život bude

³ Fetve i rezolucije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <http://www.islamskazajednica.ba/fetve-i-rezolucije/19936-farz-je-izdvojiti-zekat-i-sadekatu-l-fitr-u-bejtu-l-mal> pristup: 25.03.2019.

imao mogućnosti. Također, onaj ko nije zdravstveno sposoban, može zadužiti drugu osobu da obavi hadž umjesto njega. Ta osoba se naziva bedel i on može da zamijeni i umrlu osobu. Hodočašće se obavlja pred blagdan koji se zove Kurban bajram. Prilikom posjete hodočašću muslimani obavljaju određene obrede. Nakon obavljanja ove islamske dužnosti musliman stječe titulu „hadžije”. Kurban bajram se još naziva hadžijski i Veliki Bajram. Kurban kao drugi najveći blagdan poslije Ramazanskog bajrama (Sekere bajram) koji se obilježava nakon mjeseca posta ima drugi obred. Za vrijeme Kurban bajrama muslimani prinose žrtvu. Žrtva, odnosno kurban treba da bude goveče, obično je to ovan, ovca ili krava. Dužni su komad mesa podijeliti komšijama i sirotinji, dok jednu trećinu trebaju da ostave za sebe.

Obred koji je vezan za rođenje djeteta, odnosno novorođenče naziva se Akika. Dužnost je zaklati kurban, proučiti ezan na desno uho, a ikamet na lijevo, dati djetetu lijepo (muslimansko) ime, šišanje djetetove kose i obrezivanje muškog djeteta. Obrezivanje u islamu se nazive sunet i predstavlja simbol pripadnosti. Islamski običaj je da se ovaj obred obavlja petkom i da se dijete daruje. Kada je u pitanju zagrobni život, u islamu taj pogrebni obred se naziva dženaza. Tijelo mrtvog muslimana se kupa (gasul), a zatim zamota u bijelu plahtu (ćefin), te ga stavljaju u kovčeg (tabut). Na dženazu obično idu samo muškarci. Tijelo mrtve osobe se stavlja u grob (mezar) i okreće se prema Kibli (Kaba). U kući mrtvog se uči tevhid (grupna molitva). Tevhid se može obavljati na sedam, četrdeset, pedeset i dva dana, pola godine i godinu dana. Muslimanima vrijeme žalosti traje od četrdeset do sto dana. Nadgrobni spomenik se naziva nišan ili bašluk, na kojem piše ime i prezime umrlog, ime oca, godina rođenja i godina smrti (preseljenja), te ko od njegove porodice postavlja nadgrobni spomenik.

1.7. Rasprostranjenost islama u svijetu

Po etničkoj osnovi, islam spada u grupu univerzalnih religija. Autor, Cvitković smatra da su to religije koje pospješuju integraciju društva, zatim imaju razvijen misionarski rad, te da su zasnovane na univerzalnoj poruci spasenja i nisu ograničene na etničku ili drugu grupu, te traže od pojedinca totalitarnu podređenost i naglašavaju kolektivnu svijest. (Cvitković, 2007). Islam zabranjuje prisiljavanje, odnosno silu u vjeri. „Prisiljavanje ljudi na vjeru ili izvršavanje propisa koje nalaže ta vjera u suprotnosti je sa suštinom i duhom islama.” (Oktar, 2016: 34). Također, o ovome kazuju i pojedine sure u Kur'anu: „U vjeri nije dozvoljeno silom nagoniti-pravi put se jasno razlikuje od zablude!” (Kur'an, 2: 256). „Da Gospodar tvoj hoće, na Zemlji bi doista bili svi vjernici. Pa zašto onda ti da nagoniš ljude da budu vjernici.” (Kur'an, 10:

99). Postepeno širenje islama odnosi se na teritorijalnu ekspanziju, koja se vezuje za područja oko Saudijske Arabije kao što su Afganistan, Mezopotamija, Palestina, Sirija, Egipat itd. Zatim se islam proširuje na ostala područja poput Sjeverne Afrike, Španjolske, Male Azije itd. Prostor Indonezije je posebno značajan, jer oko 80% stanovništva su pripadnici islama. Nadalje, treba istaknuti afrički kontinent i gradove poput Egipta, Maroka, Alžira, Mauritanije, Etiopije, Nigera te niza drugih čije je većinsko stanovništvo islamske vjeroispovjesti. Kada je u pitanju prostor Europe i širenje islama, treba kazati da krajem XX. stoljeća dolazi do povećanog broja muslimana na Zapadu i da je razlog tome jak priliv useljenja. Shodno, navedenom zapadnoeuropske zemlje, poput Britanije, Francuske i Njemačke su zemlje u kojima je višeprocentno islamskih pripadnika. Kada je u pitanju Balkanski prostor, najveći broj islamskog stanovništva je na prostoru Albanije, Bosne i Hercegovine, Makedonije i prostor Hrvatske. Autor Cvitković, kazuje da se broj muslimana za razliku od XXI stoljeća povećao skoro šest puta više na početku XX stoljeća, te da je islam ispovjedalo 1, 213.370.000 svjetskog stanovništva. (Cvitković, 2005). Prema posljednjim popisima stanovništva u BiH iz 1991. godine 42,78 % su pripadnici islama, te popis iz 2013. godine 50,7 %.⁴

1.8. Savremeno naučavanje u islamu

Širenje islama sa sobom donosi i niz promjena iz kojih već u osamnaestom stoljeću proizilaze reformski pokreti. Reformski pokreti su nastojali islam uskladiti sa savremenom mišlju. Dok, devetnaesto stoljeće je period kada se islam želi uskladiti modernom dobu. Među najpoznatijim reformatorima autor Cvitković navodi Džemaludina Al- Afgan (1839- 1897), zatim u Indiji, Sayyid Ahmed Khana (1898. godine), u Egiptu Muhameda Abdulaha (1905. godine), u Turskoj Kemala Ataturka (1881- 1938). (Cvitković, 2005). Treba kazati, da su svi ovi reformisti bili ujedinjeni u stavu koji nalaže vrhovni autoritet, to jeste Kur'an. „Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmjeni” (Kur'an, 23: 11). U novije vrijeme treba istaknuti reformistu, Kemala Ataturka koji je imao namjeru da od Turske napravi sekularnu državu, odnosno da je približi Zapadu. Zaključno, islam kroz svoju povijest bilježi niz reformi, te u današnjem savremenom svijetu predstavlja poseban način organiziranja savremene (nacionalne) države.

⁴ Popis 2013 u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <http://www.statistika.ba/?show=8#link3> pristup: 25.03.2019.

2. Bosanskohercegovački muslimani i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini

2.1. Korijeni islama u Bosni i Hercegovini

Korijeni islama u BiH se vezuju za 15. stoljeće, tačnije period Osmanskog carstva na ovim prostorima. „Osmanlije su vladale Bosnom i Hercegovinom četiri stoljeća (do kraja 19. stoljeća) i to je razdoblje u kojem se proces konverzije lokalnog stanovništva na islam postepeno, ali sigurno desio." (Puhalo, 2016: 18). Prelazak na islam čini stanovništvo različitih religijskih pripadnosti i već tada bosanskohercegovačko društvo dobija jedno bitno obilježje, a to je multireligioznost. „Tri konstitutivna naroda Muslimani, Srbi i Hrvati u BiH imaju svoje interese koji proističu iz tradicije višestoljetnog zajedničkog življenja." (Žiga, 2007: 28). Ono što treba istaći jeste kolektivni identitet bosanskohercegovačkih muslimana čiji su razvoj i formiranje određeni prakticiranjem i prihvaćanjem islama, ali i povijesnim procesima. U skladu sa povijesnim procesima, autor Abazović smatra da su tijekom cijelog razdoblja vladavine Austrougarske u kasnom 19. stoljeću, ali i kasnije društvenim životom bosanskohercegovačkih muslimana dominirale dvije različite pozicije, pogotovo s obzirom na razumijevanje i socijalnu funkciju islamskog naučavanja i prakse, te da se ove pozicije mogu odrediti kao „modernistička” i „tradicionalistička”, ali da su ideje modernistički orijentiranih islamskih reformista koje su bile sa namjerom očuvanja islamske vjere u skladu sa zahtjevima vremena i savremenosti postale dominantne. (Puhalo, 2016). Od perioda Drugog svjetskog rata, pa sve do danas „musliman" se ne odnosi samo na sljebenika islama, nego i na člana islamske i nacionalne zajednice. Bosanskohercegovački muslimani su se borili za identitet koji je više etnički/ nacionalni, a onda i vjerski. Također, u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) oni su bili sekularno orijentirani, dok je socijalistički režim značajno doprinio takvom razvoju. Period vladavine socijalističkog režima je bio pod uticajem tadašnje Komunističke partije Jugoslavije (Savez komunista Jugoslavije), te su tadašnja uloga i mjesto religije shvatani negativno i percipirani kao pojava koja nije u skladu s progresivnim idejama. 1971. godine bosanskohercegovački muslimani su dobili status jugoslovenskog naroda. Sve do tada u službenim popisima imali su više varijanti, ali i model samoidentifikacije. Tek na popisu 1971. godine bosanskohercegovački muslimani su mogli da se izjasne- Musliman kao nacionalnost. Tako je postepeno religija za bosanskohercegovačke muslimane postala ključni faktor nacionalne samoidentifikacije. „(...) u Bosni i Hercegovini, kao i drugdje, religijsko/konfesionalno samoidentificiranje nije identično religijskoj praksi i stupnju individualne religioznosti – samoidentifikacija se samo djelomično preklapa s religioznošću; neki dodatni elementi, kao što su povijesno iskustvo

suživota sa nemuslimanima i geografski položaj Bosne i Hercegovine (potpuna teritorijalna odvojenost od takozvanih islamskih zemalja) uticao je na ideju o bosanskohercegovačkim muslimanima kada su u pitanju religijske prakse ili prakticiranje islama kao takvog; rat, ali i politička situacija neposredno nakon rata, dodatno su utjecali na procese u okviru korelacija religijski – nacionalni – državni identitet i ovi procesi još nisu završeni; oživljavanje religije u Bosni i Hercegovini pokazuje se kao desekularizacija javnog života, posebno u odnosu na nexus politika – religija, odnosno na političke zloupotrebe religije i obrnuto, tako da bosanskohercegovački muslimani u tom smislu, nisu iznimka u odnosu na ostale religijske zajednice u BiH." (Puhalo, 2016: 24).

2.2. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini

Islamska zajednica u BiH predstavlja temeljnu muslimansku instituciju i zajednicu muslimana u BiH. Proces njene izgradnje vezuje se za period prije Prvog svjetskog rata, tačnije autor Karčić kazuje da je od 1878. do danas u BiH postojala jedinstvena islamska zajednica, kao institucionalni okvir u kome muslimani praktikuju svoju vjeru, te da su u njenom okviru ostvarivane važne funkcije vodstva (imamet), tumačenja islamskog učenja i propisa (ifta). (Karčić, 2006). IZ kao institucija koja se zasniva na dugogodšnjoj tradiciji djelovanja, brojne prepreke bilježi u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ). Socijalistički režim nakon Drugog svjetskog rata naglašavao je odvojenost religije i države, gdje se zahjevalo da vjera ostaje u okviru privatne sfere. Sve ovo dovodi do prepreka u praktikovanju islama. Islamska zajednica je regulisana zakonskim aktima i njena autonomija se temelji na pravnim i vjerskim institucijama bosanskohercegovačkih muslimana iz perioda Osmanske uprave na ovim prostorima. „Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini neodvojivi je dio Ummeta, te ustrojstvo organa i ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i njene djelatnosti temelje se na Kur'an-i kerimu i sunnetu Muhammeda alejhi-s-selam, islamskoj tradiciji Bošnjaka i zahtjevima vremena.”⁵ Kada je u pitanju tumačenje vjere u islamskoj zajednici zastupa se hanefijski mezheb i maturidijski akaid.⁶ Islamska zajednica u BiH se nalazi u Sarajevu i ima svoju organizacijsku strukturu. Bosanski jezik je službeni jezik, te polumjesec koji je otvoren na desnu stranu i petokraka zvijezda u sredini je znak IZ. Još jedna od oznaka je i Bajrak, koji je zelene boje sa bijelim polumjesecom i petokrakom

⁵ Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini (2019), dostupno na: <http://islamskazajednica.ba/islamskazajednica/o-islamskoj-zajednici> pristup: 20.04.2019.

⁶Sljedbenik hanefijskog pravca (mezheba) u razumijevanju (fikhu) je imam El- Maturidi. Sistematizirao je Ebu Hanifino vjerovanje (akaid).

zvijezdom. Austro- Ugarska je 1909. godine uvela instituciju reisu-l-uleme u BiH, koji se oslovljava s „Njegova eminencija”. Trenutni reisu-l-ulema IZ u BiH je Husein ef. Kavazović koji zastupa i predstavlja IZ. Ujedno je i na čelu Rijaseta. Odbor Islamske zajednice čine džemati. Džemat je grupa koju čini najmanje 100 domaćinstava. Džemat je osnovna organizaciona jedinica IZ u kojoj članovi i pripadnici ostvaruju svoje obaveze i prava. Još jedna od organizacioni jedinica kada je u pitanju IZ je medžlis. Medžlis čini najmanje sedam džemata. Glavni vjerski organ je muftija. Još jedan od organa IZ je Sabor, a njegov izvršni organ je Rijaset. Odjeća koju nose vjerski službenici, kako u obrednim, tako i u svečanim prilikama zove se džubu. Džubu je mantija, crne, zelene ili zlatne boje.

„ (...) IZ u svom sastavu ima blizu 1.700 džamija i mesdžida, međutim prema nekim relevantnim podacima, za vrijeme posljednjeg rata 613 džamija je potpuno uništeno (gotovo 530 teško oštećeno), kao i 213 mesdžida i 69 mekteba, uz ostale uništene i oštećene objekte u vlasništvu Islamske zajednice, a što se tiče obrazovnih ustanova, postoji jedan Fakultet islamskih nauka, dva Islamska pedagoška fakulteta, šest Islamskih srednjih škola (medresa) u BiH, jedna u Srbiji, dok u Hrvatskoj djeluje Islamska gimnazija s četiri izborna (obavezna) predmeta: arapski jezik, Ku’ran i ku’ranske znanosti, islamska kultura i civilizacija i islamski vjeronauk.” (Puhalo, 2016: 22). Islamska zajednica samostalno određuje svoje ciljeve koji se odnose na organizaciju, zatim na pravne akte, izborne postupke itd. „(...) islam kojeg tumači Islamska zajednica u BiH, islam je zlatne sredine čiji su principi, načini i metode danas najrašireniji i najpriznatiji među muslimanima u svijetu.”⁷

Institucionalni okvir IZ je u funkciji davanja odgovora na izazove koji su postavljeni pred muslimane prilikom praktikovanja islama.

Institucionalnu organizaciju IZ u BiH čini:

- džemat i medžlis
- muftijstvo, odnosno mešihat
- Sabor, Rijaset, Reisu-l-ulema, Vijeće muftija i Ustavni sud.

⁷ Intervju sa prof. Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli 2019. godine.

2.1.1. Sabor Islamske zajednice

Sabor je najviše zakonodavno i predstavničko tijelo islamske zajednice, za razliku od Rijaseta koji predstavlja najviši izvršni organ. „Nadležnosti Sabora:

- donosi ustav i druge propise kojima se uređuju organizacija i djelovanje organa i ustanova Islamske zajednice,
- određuje strategiju i pravce razvoja Islamske zajednice,
- daje smjernice za rad organa i ustanova za upravljanje imovinom Islamske zajednice,
- donosi budžet i usvaja završni račun Islamske zajednice,
- odobrava osnivanje udruženja u Islamskoj zajednici,
- potvrđuje imenovanje i razrješenje muftija,
- imenuje članove Ustavnog suda Islamske zajednice,
- imenuje članove stalnih i povremenih saborskih komisija,
- razmatra i usvaja izvještaje o radu: reisu-l-uleme, Rijasetu, Vijeća muftija i dr.,
- donosi propise o službi u Islamskoj zajednici i disciplinskoj odgovornosti,
- donosi propise o upotrebi znaka i bajraka Islamske zajednice,
- vrši i druge poslove iz svoje nadležnosti."⁸

2.1.2. Rijaset Islamske zajednice

Rijaset kao najviši izvršni organ obavlja niz poslova, počevši od brige za cjelokupni vjerski život i svih djelatnosti u okviru islamske zajednice koja su na načelu Šerijata, a zasnivaju se na tumačenju hanefijskog mezheba (pravca). Nadalje:

„- priprema strategiju, pravce razvoja i rada organa i ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,

⁸ IZ BiH, Sabor (2019), dostupno na: <http://islamskazajednica.ba/o-sabor/sabor-islamske-zajednice-u-bih> pristup: 20.04.2019.

- izvršava odluke Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Vijeća muftija,
- predlaže Saboru budžet i podnosi završni račun,
- podnosi izvještaj o svome radu Saboru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,
- vrši nadzor nad radom izvršnih organa i ustanova u Islamskoj zajednici,
- usmjerava i nadzire rad mešihata i muftijstava,
- imenuje i razrješava upravne/školske odbore islamskih i drugih obrazovnih i odgojnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,
- daje saglasnost na imenovanje i razrješenje dekana i direktora islamskih i drugih obrazovnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,
- odobrava nastavne planove i programe vjerskih predmeta i udžbenike obrazovnih i odgojnih ustanova Islamske zajednice, te programe i udžbenike za vjeronauku uz prethodno pribavljenu saglasnost Vijeća muftija,
- osigurava zaštitu vjerskih prava muslimana,
- donosi propise o službenoj nošnji i obilježjima vjerskih predstavnika i zaposlenika u Islamskoj zajednici,
- organizira i nadzire prikupljanje zekjata i sadekatu-l-fitra i upravlja sredstvima Bejtu-l-mala,
- organizira i nadzire aktivnosti organizacije hadždža,
- organizira i nadzire aktivnosti izvršavanja obaveze kurbana,
- uspostavlja i vodi jedinstven registar vakufa Islamske zajednice,
- provodi odluke o zamjeni vakufske imovine,
- uspostavlja i održava neposredne veze sa drugim islamskim zajednicama u svijetu,
- izdaje rješenje o upisu i vodi registar islamskih odgojno-obrazovnih ustanova i drugih odgojno-obrazovnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,
- odobrava osnivanje preduzeća čiji je osnivač Islamska zajednica i daje saglasnost za pristupanje drugim preduzećima,

- osniva fondove, urede, centre, agencije, preduzeća, institute i druge ustanove,
- potvrđuje izbor akademskog osoblja fakulteta islamskih nauka i drugih visokoškolskih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,
- daje saglasnost za prijem nastavnog i odgajateljskog osoblja u odgojno-obrazovnim ustanovama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,
- uspostavlja i održava veze sa drugim vjerskim zajednicama,
- usmjerava i nadzire rad organa Islamske zajednice u dijaspori,
- postavlja, premješta i razrješava službenike Rijasetu,
- stara se o urednom vođenju matičnih knjiga Islamske zajednice,
- rješava o sukobu nadležnosti uprava i drugih organizacionih jedinica Rijasetu, ustanova i organizacija čiji je osnivač Rijaset, te sukob nadležnosti između izvršnih organa nižih organizacionih djelova Islamske zajednice,
- vrši i druge poslove iz svoje nadležnosti i poslove koje mu u nadležnost stavi Sabor svojim odlukama."⁹

2.1.3. Vijeće Islamske zajednice

Vijeće muftija je jedan od organa islamske zajednice čija se uloga odnosi na pitanja vjere. Na čelu je reisu-l-ulema koji rukovodi i odlučuje u slučaju istog broja glasova od strane muftija. Jedna od glavnih funkcija Vijeća muftija je u življenju i razumjevanju islama, uređenje na načelima islama, islamskom tradicijom i praksom Bošnjaka. Zatim:

„- kontrolira šerijatsku legitimnost normativnih akata i djelatnosti svih organa i funkcionera Islamske zajednice,

- brine o općem prihvaćanju i vjerodostojnoj primjeni islamskih normi u Islamskoj zajednici kroz autoritativno tumačenje vjerskih propisa na osnovu hanefijskog mezheba i maturidijskog akaida, te kroz davanje autoritativnih odgovora na nova pitanja i probleme u vjerskom životu muslimana,

⁹IZ BiH, Rijaset (2019), dostupno na: <http://www.islamskazajednica.ba/rijaset-s/o-rijasetu> pristup: 20.04.2019.

- brine o unapređenju ispravnog i oplemenjujućeg razumijevanja islama među pripadnicima Islamske zajednice, a posebno o:
- poticanju idžtihada među ulemom i učenjacima Islamske zajednice,
- očitovanju prema pojavama novih učenja i vjerskih gledišta među pripadnicima Islamske zajednice,
- zalaganju za afirmaciju islamskih vrijednosti i mišljenja u različitim istraživačkim, naučnim, društvenim i humanističkim pitanjima koja se tiču vjere i vjerskog identiteta muslimana,
- prati tokove vjerskog, društvenog, političkog i kulturnog života, procese javnog i privatnog obrazovanja i informiranja građana, razmatra pojave, ponašanja i tumačenja kojima se ugrožava sloboda vjere i uvjerenja uključujući slobodu javnog svjedočenja vjere, pravo očitovanja svojih vjerskih osjećanja i uvjerenja obavljanjem obreda,
- izvršavanjem i pridržavanjem vjerskih propisa, držanjem do običaja i drugih vjerskih aktivnosti,
- prati procese koji relativiziraju etička i društvena zla ili koji potiču raspirivanje vjerske mržnje, omalovažavanje ili izrugivanje vjere, odnosno ometaju očitovanje vjere ili uvjerenja kao i zastupanja načela svoje vjere i ravnanja prema njima, reagira na sve akte i procese koji su u suprotnosti sa etikom i moralom islama i koji ugrožavaju prava i interese muslimana,
- pokreće inicijativu za donošenje i izmjene Ustava i drugih normativnih akata u Islamskoj zajednici koji se odnose na vjerska pitanja,
- daje saglasnost za osnivanje vakufa,
- donosi odluku o raspodjeli sredstava Fonda Bejtul-mal,
- daje prethodnu saglasnost na planove i programe vjerskih predmeta i udžbenika obrazovnih i odgojnih ustanova Islamske zajednice te programe i udžbenike za vjeronauku,
- daje mišljenje o programima vjerskog djelovanja, razmatra godišnji plan i izvještaj Rijasetu i daje preporuke,
- prati kretanje u međureligijskim odnosima na području svoga djelovanja i u svijetu te daje smjernice,

- razmatra planove rada i izvještaje o radu muftijstava i mešihata."¹⁰

2.1.4. Ustavni sud Islamske zajednice

Ustavni sud IZ se zasniva na Ustavu IZ¹¹ koji određuje rad, nadležnosti i funkcioniranje kroz članove 71, 72, 73 i član 74. Ustavni sud IZ predstavlja vrhovni organ za ustavnost akata, rada unutar ustanova i organa IZ. Sabor kao najviše predstavničko i zakonodavno tijelo imenuje pet članova koji čine Ustavni sud. Poznavaoi vjerskih i društveno- pravnih nauka su neki od članova Ustavnog suda i njihov mandat traje šest godina. Glavna uloga Ustavnog suda u IZ iznešena je u članu 72.

„- ocjenjuje ustavnost općih i pojedinačnih pravnih i drugih akata organa i ustanova svih nivoa organiziranja Islamske zajednice,

- donosi odluke kojima utvrđuje povrede ustavnosti i nalaže njihovo otklanjanje,

- rješava sukobe nadležnosti u radu organa i ustanova Islamske zajednice."¹²

Odluke koje donosi Ustavni sud IZ važi za sve ustanove i organe koji čine IZ BiH. Rijaset je odgovoran za izvršavanje odluka Ustavnog suda. Predsjednik Ustavnog suda IZ rukovodi radom i njega biraju članovi Ustavnog suda IZ. Organizacija i rad Ustavnog suda IZ uređeni su aktom od strane Sabora.

2.1.5. Udruženje Ilmijje Islamske zajednice

Udruženje Ilmijje IZ u BiH je udruženje koje je osnovano početkom februara 1912. godine na zahtjev sarajevske ilmijje. Odbor je izradio pravilnik, te je nakon skupštine koja je održana u martu 1912. godine pravilnik usvojen. Do septembra. 1912.godine udruženje je brojalo 670 članova.

„Društvo imade taj zadatak, da udruži i ujedini svu ilmijju u Bosnii Hercegovini u jednu cjelinu, pa da udruženom snagom radi: na širenju dobre i zdrave prosvjete a naročito vjerske;

¹⁰IZ BiH, Vijeće (2019), dostupno na: <http://www.islamskazajednica.ba/o-vijecu> pristup: 20.04.2019.

¹¹IZ BiH, Ustav Islamske zajednice (2019), dostupno na: <https://www.islamskazajednica.ba/component/content/article?id=43:ustav-islamske-> pristup: 20.04. 2019.

¹²IZ BiH, Ustavni sud (2019), dostupno na: <http://www.islamskazajednica.ba/ustavni-sud> pristup: 20.04. 2019.

na učvrćivanju islamskih vjerskih osjećaja; na poticanju islamskog elementa na vršenje vjerskih dužnosti, na suzbijanju protuislamskih ideja i običaja; na iskorjenjivanju onih zlih i štetnih navika, koje su se tečajem vremena uvukle u islamsku zajednicu; dalje raditi na tome da se muslimanskom podmlatku daje valjan i jedinstven odgoj; štiti staleške interese i ugled imlije i nastojati za tim da se ona podigne i održi na onoj visini, koja joj pripada."¹³

Udruženje Ilmijje IZ u BiH okuplja sve zaposlene u islamskoj zajednici kao što su imami, muderrisi itd. „Djelatnost udruženja je permanentna edukacija članstva, izdavačka i socijalna aktivnost."¹⁴ Udruženje je aktivno u mnogim mjestima širom BiH, dok je sjedište u Sarajevu. Izdaju časopis pod nazivom „Novi Muallim”.

Kroz svoju povijest Islamska zajednica od vremena Austro- Ugarske na ovim prostorima, tačnije svog osnivanja 1882. godine radi na nezavisnosti od države. „To se može zaključiti na temelju istrajavanja na poziciji koje zahtijevaju razdvajanje organizirane religije i države, u zahtjevima za autonomnom pozicijom u izboru vođstva i upravljanja unutarnjim poslovima zajednice, posebno u području organiziranja vjerskog života, vjeronauka, kao i upravljanje vlastitom ekonomijom.” (Puhalo, 2016: 23).

¹³ IZ BiH, Formiranje Ilmijje (2019), dostupno na: <https://www.islamskazajednica.ba/formiranje-ilmijje> pristup: 20.04.2019.

¹⁴ Udruženje Ilmijje IZ u BiH (2019), dostupno na: <http://ilmijja.ba/> pristup: 20.04.2019.

3. Nova tumačenja islama u Bosni i Hercegovini

Nova tumačenja islama u savremenom bosanskohercegovačkom društvu su prisutna. "U Ustavu Islamske zajednice, član 7. stoji da Islamska zajednica čuva vjerodostojnost islamskih normi i osigurava njihovo tumačenje i primjenu, te da u tumačenju vjere i izvršavanju ibadetskih dužnosti primjenjuje maturidijski akaid i hanefijski mezheb."¹⁵ Sredinom devedesetih godina, tačnije tokom posljednjeg rata u BiH stiglo je novo tumačenje islama od strane islamskih misionara i boraca za džihad, tačnije grupacije koja se naziva vehabizam. „Polahko, ali na sigurna vrata ulazi i iranski utjecaj, šitsko učenje islama, koje se u dosta velikoj mjeri razlikuje od našeg, koji smo sunitskog ubjeđenja i pravca. Isto tako, turski tarikati i džemati, kroz različite metode rada vrše svoj utjecaj."¹⁶ Pripadnici vehabizma dolaze na prostor BiH formirajući odred El- Mudžahid (El- Mudžahidin) sa ciljem da pomognu muslimanima. Bilo je bosanskohercegovačkih muslimana koji su postali pristalice njihovog ratnog odreda i ideologije, odnosno njihovog tumačenja islama. Nakon ratnih dešavanja javljaju se i prvi pokušaji uvođenja novih tumačenja islama od ove grupacije. Danas su oni ti koji imaju bliskost s terorizmom, odnosno čine bazu koja je pogodna za obuku i vrbovanje terorista. Njihovim djelovanjem BiH pada u rizik, kako sigurnosni, tako i način prakticiranja islama kod bosanskohercegovačkih muslimana. Međutim, postoji i period kada su bosanskohercegovački muslimani živjeli van toka dešavanja koja su bila u islamskom svijetu. Taj period je period socijalizma. Padom socijalizma dolazi do promjena na toj sceni. Rat je bio ta prekretnica i u tom periodu uspostavljaju se veze sa islamskim misionarima, odnosno borcima ili dobrovoljcima za džihad.¹⁷ Nakon ratnih dešavanja, lokalno stanovništvo dolazi u sukob sa islamskim misionarima. Bili su mišljenja da ih niko ne treba podučavati njihovoj vjeri. Međutim, ovi pokušaji dešavaju se i danas. Tumačenje islama koje se pokušava prenijeti na bosanskohercegovačke muslimane i tradicionalni islam u BiH od strane islamskih misionara za (međunarodni) džihad ima negativne konotacije, iako se džihad odnosi i na osobnu, odnosno ličnu borbu sa samim sobom. Stavljajući akcent na lošim osobinama koje ne donose dobro niti osobi lično, niti ljudima oko njega „Riječ džihad izvedena je iz glagola džehede, što znači: truditi se, odnosno naprezati se. Dakle, doslovno ona označava trud, napor, borbu, ali u naročito vjersko- teološkome smislu riječi džihad označava čovjekov duhovni, emocionalni i intelektualni angažman u svijetu." (Silajdžić, 1993: 102).

¹⁵Ustav Islamske zajednice (2019), dostupno na: http://islamskazajednica.ba/images/stories/Ustavi/Ustav_IZ-e_precisceni_tekst_2014.pdf pristup: 20.04.2019.

¹⁶ Intervju sa prof. Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli 2019. godine.

¹⁷ Sveti rat.

Shodno navedenom, islamski misionari pokušavaju da primjene svoje tumačenje islama na bosanskohercegovačke muslimane, jer su mišljenja da je džihad konstantna borba i upravo islam žele da učine takvim na rigidan način. Problemi koji se javljaju usljed ovakvog djelovanja na islam, odnosno bosanskohercegovačke muslimane ostvaljaju trag na cjelokupnu sliku tradicionalnog islama. Bosanskohercegovački muslimani su bili u situaciji da ne znaju kako da prakticiraju islam, navodeći primjer obavljanja molitve u džamijama, gdje su i danas vidljivi takvi pristupi. U BiH su se dešavali i incidenti kada je u pitanju način obavljanja molitve, gdje su vehabije u džamijama¹⁸ zahtjevali da se namaz obavlja po njihovim propisima, pa je čak i oružje odigralo svoju ulogu. Na incident je reagirala Islamska zajednica u BiH, gdje je tadašnji poglavar¹⁹ naglasio je da su svi ljudi koji dođu u džamiju ravnopravni, te da se u BiH zastupaju pravila koja nalaže Islamska zajednica u BiH. Jedan od vodećih problema kada je u pitanju tumačenje islama, jeste upravo kroz hadise i ajete u Kur'anu. „Radi se o tumačenjima vjerskih tekstova, prije svega Časnog Kur'ana i Hadisa, po principu drugih mezheba (pravna priznata škola) sa određenom dozom ubačenog elementa idžtihada (objašnjenja vjerskog propisa, koji nije jasno definisan Kur'anom ili Hadisom, od strane sposobnog i izuzetno učenog alima), samostalnih islamskih učenjaka.”²⁰ Postavlja se pitanje gdje treba odrediti tačnu ravan između pravog tumačenja islama i pojava unutar islama. Tako autor Oktar, smatra da je ideja, da se Kur'an ‘jedino može razumjeti kroz hadise’ donijela ogromnu štetu islamskom svijetu, te da su se neki muslimani vodeći upravo ovom idejom počeli izmišljati hadise u ime vjere, pa su se čak postepeno prestali koristiti Kur'anom. (Oktar, 2016). Poslanik u islamu je dao definiciju muslimana. Kazavši da, musliman ne može da misli i čini loše drugom čovjeku. Ako to učini, on prestaje da bude muslimanom. Isto tako, bez obzira na religijsku pripadnost, svaki čovjek koji učini loše djelo, kao što je ubistvo on postaje zločinac. Međutim, danas u svijetu pred pripadnicima islama stvara se predrasuda. Ako musliman počini teroristički napad on ima prefiks „muslimanski” terorista i automatski je etiketiran, a ako je u pitanju čovjek neke druge religijske pripadnosti, njemu se neće staviti religijski predznak. „Bez obzira koliko tvrdili da pripadaju nekoj vjeri, izvršioци jednog ovakvog vandalizma to mogu počinuti iz neukosti, s namjerom da iskoriste vjeru za ostvarivanje ličnih ciljeva ili u svrhu najmernog izazivanja štete toj vjeri.” (Oktar, 2016: 16). Rasprave između današnjeg terorizma i islama su moguće, kao i povezanost sa svim drugim religijama.

¹⁸ Gračanica (Živinice, BiH), Arap džamija (Sandžak, Republika Srbija).

¹⁹ Mustafa ef. Cerić.

²⁰ Intervju sa prof. Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli 2019. godine.

Međutim, treba akcentirati da između islama i terorizma znak jednakosti ne može biti. Da su potrebni mehanizam prilagođavanja vremenu ili modernizacija religije u ovom slučaju islama, mišljenja su različita. Autor Hafizović, kazuje da u islamu postoji šerijatsko pravilo gdje se kaže da s novim izazovima i potrebama, postoji način da se svako načelo vjere prilagodi potrebama tog vremena, a da se ne iznevjeri ono što se zove temeljni božanski naum, te smatra kada je islamska religijska tradicija u pitanju to nije samo zadaća ljudi od vjere, već da je to zapravo zadaća svakog trijeznog muslimana. (Azinović, 2012).

Da su nova tumačenja islama prisutna na prostoru BiH, kazuju teolozi i islamski učenjaci, te ovu tezu potvrđuju u svojim radovima. „ (...) diplomanti sa teoloških univerziteta sa Bliskog istoka, a domaćeg su porijekla, kao i u manjoj mjeri strani borci- mudžahedini koji su boravili na prostorima bivše Jugoslavije u prethodnom ratu i da ono što oni promovišu je prepoznato kao selefijski stavovi, ili insistiranje na pred- modernim pozicijama tumačenja islama." (Puhalo, 2016: 17).

Internet, mediji, literature su način širenja ovakvih stavova. U BiH djeluje veliki broj nevladinih organizacija koje se bave propagiranjem i tumačenjem vjere. Registrovane su na području Federacije BiH, pa i one koje postoje van granica BiH djeluje u BiH i šire. Njihove aktivnosti su vezane za neformalnu edukaciju kao što su predavanja, humanitarni rad itd. Za promovisanje i djelovanje koriste javni način širenja njihovih tumačenja, kao što su mediji, televizija, radio, štampani mediji, internetske stranice, društvene mreže itd. U BiH djeluju mediji selefista, šija, sufija i muslimanskih sektii.

4. Vehabizam i selefizam u bosanskohercegovačkom društvu

Jedan od ključnih procesa unutar posljednjih decenija koja se odvija među bosanskim muslimanima jesu tzv. vehabije ili selefije. Njihov dolazak se zvanično vezuje za period posljednjeg rata u BiH (1992- 1995). Vehabije u BiH donose novo tumačenje islama i pokušavaju ga prenijeti na bosanskohercegovačke muslimane i njihov tradicionalni islam. Međutim, ta borba se i danas nastavlja. „(...) danas oni pokušavaju različitim metodama misionarstva, njihov put prikazati kao jedini ispravan, uz dijaloški gledano, pristojno i kulturno prozivanje i upozoravanje na zablude naše tradicije, našeg tumačenja islama i obavezno poštivanje institucija Islamske zajednice u BiH, kako se ne bi stvorio dojam, da su oni sekta, radikalni pokret i sl.”²¹

4.1. Nastanak vehabizma i selefizma

Vehabizam se prvi put pojavljuje u 18. stoljeću. Na prostoru Istočne Arabije, tačnije pokrajina Nedžd. Gdje je i rođen njihov osnivač Muhammed ibn Vehab koji zastupa svoje tumačenje islama. Ovaj prostor je bio nerazvijen i bez ekonomskih aktivnosti. Odbijali su pravne škole sunitskog islama. Težio je sve muslimane povratiti izvornim temeljima islama, odbacujući idolatriju i novotariju. Vjerovao je, da se ljudsko društvo treba voditi po božjem zakonu, a ne po ljudskom. Muhammed ibn Vehab je tvrdio da su se muslimani nakon smrti poslanika Muhammeda vratili u stanje prije nastanka islama, to jeste nevjerništvo. Te iz ovog razloga mišljenja su da ih treba zvati muhammedijama. „U svojoj Knjizi o islamskom monoteizmu (Kitab-ut- tevhid) Ibn Abdulvehab tvrdi kako je neophodno ispisati vjeru svakog muslimana, te da sve one koji se ne podvrgnu njegovom tumačenju islama treba proglasiti nevjernicima napasti ih, ubiti i oduzeti im imovinu.” (Azinović, 2012: 51). Pozivao se na ideje Ibn Tejmije.²² Njihov sastav čini Izvršno vijeće za istraživanje, misionarstvo, izdavanje fetvi usmjerene ka arapskom poluotoku, koja poziva na mezheb (pravac) Ahmeda b. Hanbela i Vijeće njihove uleme na tom području. Termin vehabizam i selefizam nemaju razlike. Njihova dogma je ista. Vehabije, odnosno selefije mogu se definirati kao sljedbenici hanbelija antropomorfista²³ (hanbelijski mezheb). Sve vehabije vjeruju u antropomorfizam, tj. u poređenje Boga s ljudskim stvorenjima. Poredeći Boga s ljudskim stvorenjima, odnosno

²¹ Intervju sa prof. Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli 2019. godine.

²² Ideološki utemeljitelj vehabizma.

²³ Antopomrfisti su oni koji Allahu pripisuju ljudske osobine, odnosno attribute (tijelo).

atributima, autor Ali Sekkaf kazuje da vehabije smatraju, da Bog posjeduje oblik (sura), lice (wedžh), oči ('ajnejn), bok (esabi'), jagodice (enamel), prsa (sadr), potkoljenu (saq), stopalo (qadem), nogu (ridžal) i druge ljudske organe, zatim govore da se On spušta i kreće, dolazi, a zatim, da bi to plasirao masama, kažu: „Bez kakvoće i poređenje!" (Ali Sekaff, 2005).

4.2. Ideologija vehabizma

Kao oblik ideologije vehabizam je vezan za Saudijsku Arabiju. Ona je ujedno i prva zemlja islama. Mišljenja su da nevjerničke sisteme, treba sankcionisati revolucionarnim i radikalnim metodama. Vehabije vjeruju u neophodnost odanosti jednoj državi. Selefizam se smatra „izvoznom varijantom" širom svijeta koja ima za cilj nametanje svoje ideologije. „Ibn Vehab je bio Saudijac i njegovo učenje u toj zemlji prihvaćeno je kao nacionalna ideologija. No, kada se ta ista ideologija širi u druge dijelove svijeta i kada prihvaćaju i prenose ljudi koji nisu Saudijci obično se naziva selefizam." (Azinović, 2012: 53). Na osnovu navedenog, džihad danas u svijetu ima negativnu konotaciju, iako selefija ima značenje potpunog i čistog vjernika koji slijedi džihad. Džihad predstavlja ulaganje ljudske moći u cilju što većeg blagostanja, a ne samo ratovanje, to jeste borbu u oružanim sukobima. Poznata je i činjenica, da sinonim za oružane sukobe u islamskom svijetu koji se svakodnevno dešavaju jeste džihad.

U razumijevanju selefizma, te šta selefizam predstavlja u povijesnoj i aktuelnoj perspektivi autor Abazović navodi tri pristupa. Kazuje, da prvi pristup razmatra „salafijya", odnosno selefizam kao pokret islamskog modernizma sa kraja IX do sredine XX stoljeća, te da su islamski učenjaci poput Jamal al- Din al-Afganija, Muhamad' Adduha i Rashid Rida bili inspiracija, osnivači i predvodnici ovog pokreta. Nastojali su islam pomiriti sa socijalnim, političkim i intelektualnim idealima prosvjetiteljstva. Vidjeli su pobožne pretke (el-Salaf al-Salih) kao uzor koji im omogućava da se moderni muslimani emancipiraju od tradicije i pridruže civilizacijskom napretku. Drugi pristup je najzastupljeniji među znanstvenicima, ali i velikom većinom salafija širom svijeta. Definiiraju „salafijya" kao autentičnu i purističku religijsku orijentaciju unutar sunitskog islama. Smatraju da su oni jedini koji slijede pravi islam koji može dovesti do spasenja. Protivnicu su mišljenja, da je ovaj oblik selefizma sinonim za vehabizam, tj. kontraverzni pristup koji vlada u Saudijskoj Arabiji, a koji je prvi izložio Muhammed ibn' Abd al- Wahhab u osamnaestom stoljeću. Iako purističke selefije negiraju tu karakterizaciju i odbacuju termin „vehabizam", s obzirom na to da su sljedbenici Muhammed ibn' Abd al- Wahhaba u konačnici stvorili novu vjersku orijentaciju.

Tvrde da je selefizam onakav kakav je bio, odnosno čisti islam kakvog su prve tri generacije muslimana oblikovale. Preciznije kazano, neokaljan bez ikakvih dodavanja, inovacija i odstupanja. Treći pristup, autor Abazović kazuje da je medijski najeksploatorniji. Tzv. militantni selefizam, gdje se na selefizam gleda kao na naoružane grupe koje poduzimaju nasilne mjere za zaštitu svih muslimanskih zajednica. (Puhalo, 2016). U konačnici, danas najzastupljeniji pristup je tzv. militantni selefizam. Primjer za to su svakodnevni teroristički napadi širom svijet, gdje odgovornost preuzima islamska država.

Vehabizam kao pojava na ovim prostorima ima obilježja koja ga osuđuju, brane, ali i prihvataju njegovu ideologiju.

„Ideologija vehabija se očituje u nekoliko tačaka (...):

1. antropomorfizam i tešbih u vjerovanju Allaha dž.š.;
2. krnjavost po pitanju veličanja Poslanika, neka je na njega i njegovu porodicu salavat i selam, te nepoštivanje Alul- bejta i nepriznavanje njegovog časnog položaja;
3. ideološki terorizam- optuživaje protivnika za širk, kufr i novotarstvo;
4. nepriznavanje i preziranje svih drugih islamskih grupacija i pravaca, a to su ešarije, zejdije, imamije, ibadije i mu'tezile, i samim tim otpor i borba protiv ideje zbližavanja mezheba i pravaca- internog ekumena;
5. borba protiv islamskog tesavufa i njegovih obilježja, kao što su grupni zikrovi, mevludi, posjete mezarjima poslanika, ashaba i dobrih, i slično tome, držeći sve to novotarijom i praznovjerjem;
6. nepriznavanje mufesira/ tumača Kur'ana i tefsirske literature, te žestok otpor i borba protiv te' vila (interpretacije) imetaforičkog/ figurativnog izražavanja, što predstavlja osnovu razumijevanja arapskog jezika;
7. upadno naginjanje argumentiranju hadisom i tradicijom, a okretanje i izbjegavanje argumentiranja Kur'anom; otuda riječi imama im Barbaharija el- Hanbelija: „Kada vidiš čovjeka kojem si naveo predaju, a on je ne želi, nego želi Kur'an, tada nemaj sumnje da je to čovjek sa primjesom jereze; stoga ustani od njega i napusti ga.”
8. poigravanje sa poslaničkim hadisom i kontradiktornost u njegovoj valorizaciji, kao što je to bio slučaj kod Albanija, te kategorizacija hadisa na vjerodostojne i nevjerodostojne shodno

onome što nalaže njihov mezheb;

9. nepriznavanje idža'a/ koncenzusa i držanje za riječi: „Ko zagovara koncenzus- laže.“, a argumentacija istim i njegovo svojatanje kada je paralelno s njihovim ciljem, kao što je u slučaju pitanja Allahovog (materijalnog) uzvišenja, te da je on na nebu, neka je On uzvišen i daleko od toga;

10. borba protiv razuma i racionalizma i dijaloga, korištenje metoda za nametanje svog mišljenja;

11. odbacivanje analogije osim po pitanju usporedbe Allaha sa Njegovim stvorenjima;

12. insistiranje na grešci i nepriznavanje istine ako se ista dokaže kod drugih." (Ali Sekaff, 2005: 70).

4.3. Faze nastanka vehabizma na prostoru Bosne i Hercegovine

Kada je u pitanju vehabizam na ovim prostorima ova pojava ima više faza. Ono što treba istaći jeste opasnost koju vehabizam ima na tradicionalni islam u BiH. Vehabizam se u BiH zvanično pojavljuje s posljednim ratom u ovoj zemlji, odnosno dolaskom dobrovoljaca, boraca ili militanata iz islamskog svijeta. Vehabizam kao pokret je protiv onoga što je obogatilo islamsku tradiciju i kulturu. Vehabije se bori protiv onoga što nije u skladu s njihovom ideologijom, a što prakticiraju bosanskohercegovački muslimani (učenje mevluda, obožavanje pojedinih noći, učenje umrlima itd.). „ (...) Mnogi od njih ne žele da muslimani sudjeluju u vlasti, čak ni da glasaju, u onim sistemima koji nisu islamski. To je njihovo tumačenje, međutim tradicionalni islam nas uči da treba da učestvujemo u političkom životu i da slijedimo demokratske tradicije." (Azinović, 2012: 66).

Do smanjenja broja selefijskih zajednica u BiH dolazi postepenim manjkom novca od strane njihovih predvodnika iz islamskog svijeta i to upravo u periodu poslije 11. septembra 2001. godine, odnosno nakon terorističkog napada koji se desio u Sjedinjenim Američkim državama od strane Al- Kaide, najveće međunarodne terorističke organizacije. To je ujedno period kada mnoge selefijske grupe postaju „žiža” javnosti. Kada je u pitanju BiH, posebno značajna je Aktivna islamska omladina (AIO). Ovu selefijsku grupu su činili bivši bošnjački članovi jedinice El- Mudžahid. Saff je bio naziv njihovog časopisa i ujedno su bili najveći čuvari selefijske ideologije. Nakon 11. septembra 2001. godine i policijskih pretraga gdje su meta

bile bliskoistočne i saudijske organizacije, tako je Aktivna islamska omladina bila pod nadzor kako domaćih, tako i međunarodnih sigurnosnih agencija. Postepeno njihov priljev novca iz inozemstva je bivao sve manji, što je na kraju rezultiralo raspuštanjem organizacije. Vremenom se pojavljuje još selefijskih grupa u BiH. Svaka od ovih selefijskih grupa se razlikuju po stavovima koje imaju prema Islamskoj zajednici u BiH.

Jedna od najpoznatijih vehabijskih organizacija nalazi se na prostoru sjevernoistočne Bosne, tačnije u Gornjoj Maoči. Ovu grupu koja je neprijateljski nastrojena prema Islamskoj zajednici u BiH vodi Nusret Imamović. Smatraju da je IZ u BiH, korumpirana i nevjernička. Njihov cilj je borba protiv sekularne države, demokratije i zakona koji nisu postavljeni na temelju šerijatskih prava. Imamović je u javnosti poznat kako podržava globalni džihad i nasilje. Zatim, druga selefijska grupa svoje sjedište ima u Beču. Njen predvodnik je Muhamed Porča. On je imam jedne od džamija u Austriji, koja se zove Al- Tevhid. Ovaj imam je prekidom veze sa Islamskom zajednicom u BiH 2007. godine privukao pažnju javnosti. Na taj način, on je imao za cilj da i ostale selefijske grupe stavi pod svoje okrilje. Iz Austrije djeluje i najekstremnija selefijska zajednica s prostora BiH. Predvodnik je Nedžad Balkan (Ebu Muhamed). Porijeklom iz Sandžaka, a rođen u Beču. Njegovo djelovanje i aktivnosti su se mogla pronaći na pojedinim internetskim stranicama, poput www.el-tewhid.com koja danas nije postojana. Ono što treba naglasiti jeste da je i on taj koji ima loše mišljenje o radu i djelovanju Islamske zajednice u BiH.

„Usitanjavanje bosanskohercegovačkog selefijskog pokreta otvorilo je prostor i za nastanak niza manjih, prilično izoliranih skupina, koje nisu podložne nekom posebnom vođi ili organizacijskom konceptu, već radije biraju da se drže po strani i održavaju specifičan način života i prakticiranja vjere.” (Azinović, 2012: 152).

Mjesta koja naseljavaju selefijske zajednice u BiH prilično su udaljenja od naseljenih mjesta. Iz ovog razloga dolazi se do zaključka koji kazuje da se selefije vode načinom gdje istinski i pravi muslimani treba da slijede ono što islam kroz svoju historiju poručuje, a to je da po njihovom shvatanju treba slijediti poslanika Muhammeda i ono što je on uradio u slučaju hidžre (preseljenja). Tada je poslanik sa svojim sljedbenicima napustio nevjerničku zemlju. Preseljenjem 622. godine iz Mekke u Medinu, formiraju prvu zajednicu muslimana. Tako se i selefije držeći po strani, smatraju udaljenim od naseljenog, tj. nevjerničkog svijeta.

Postavlja se pitanje kakve su šanse da se slefijske zajednice i njihovo tumačenje islama ukorijeni na ovim prostorima? Većina autora kazuje da su takve šanse male. Jedan od njih je autor Abazović, koji je mišljenja da uz napore najvećeg dijela uleme islamskih zajednica (naročito u BiH), ali i vjernika koji se suprostavljaju selefijskom utjecaju, te da jedan od krucijalnih elemenata jesu unutarnji odbrambeni mehanizmi zasnovani na autohtonim tradicionalnim islamskim praksama i vjerovanjima prakticiranim kroz stoljeća. (Puhalo, 2016).

5. Terorizam u Bosni i Hercegovini

5.1. Kontroverze oko terorizma

Terorizam je sedamdesetih godina prošlog stoljeća, najprije sociolozima postao zanimljiv kao tema znanstvenog istraživanja. U tom znanstvenom istraživanju u središtu su faktori koji potiču na ovaj čin, zatim društvena interakcija i njena uloga u procesu radikalizacije i nasilja, ali deradikalizacija kako pojedinaca, tako i grupa. „Do 1988. godine u literaturi se moglo naći 109 definicija terorizma s više od dvadeset (22) elemenata koji su ga presudno određivali.“ (Azinović, 2012: 13). Naredni period bilježi podatke da se broj definicija povećao, ali da su i danas ključni elementi isti. Ključni elementi ili termini koji su sadržani u ovim definicijama su nasilje, sila, zastrašivanje, psihološki efekt, prijetnja, politička motiviranost, namjerni, organizirani, ciljani, sistematski karakter. Prije svega, neophodno je iznijeti kontroverze u razumijevanju terora i terorizma kao višeznačnih pojmova. Teror je tijesno povezan sa ratom²⁴, odnosno s oružanim, masovnim, intenzivnim i sveobuhvatnim sukobom. Jednostavnije kazano, teror je izraz kojim se obilježava nasilje. Teror je prvi put upotrebljen za vrijeme francuske revolucije (18. st.). „ (...) priroda pojma terora razotkriva njegova osnovna dva obilježja:

a) političke ciljeve

b) upotreba sile, radi ostvarivanja tih ciljeva.“ (Beridan, 2003: 145).

Teror je pojam koji daje analizu upotrebe sile u političke svrhe. Ono što je mogući izmjeriti kada je u pitanju teror, jesu ljudska stradanja. Međutim, ono što nije mjerljivo jeste razmjernost nasilja i ono što nasilje izaziva kod ljudi, kao što je strah, mržnja itd.

²⁴ Rat je sveobuhvatan sukob država, vojnih saveza, ili različitih društvenih snaga unutar jedne države. Nasilje se primjenjuje organizirano, masovno i obostrano.

Legalni nosioci sile su države. Shodno navedenom, državni teror je najrasprostranjeniji način upotrebe sile. Građanski rat je najčešći pokazatelj državnog terora koji ima unutarnje sfere djelovanja, ali je upotreba policijskih i vojnih snaga glavna metoda terora, odnosno sprovođenja nasilja koje može trajati godinama. Također, postoje i drugi načina sprovođenja teror u jednoj državi, kroz društvene segmente kao što su politička organizovanja, prijetnje, diskriminacija itd. „Teror je jednostavno taktika, metoda nasumičnog nasilja (...), ali terorizam je osoben oblik moderne političke djelatnosti čija je namjera da ugrozi sposobnost države, da osigura bezbjednost svih svojih članova i zbog toga pretenduje da bude legitiman." (Townshend, 2003: 6).

Etimološki, riječ terorizam potiče iz latinskog jezika, od riječi terror koja ima značenje zastrašivanje, strah. Jedna od starijih definicija koju autor Azinović navodi je sljedeća: „Terorizam je metoda kojom se, kroz ponavljanje akata nasilja, potiču strah i nesigurnost, a koriste je pojedinci, skupine i države zbog netrepeljivosti, kriminalnih ili političkih razloga, i gdje za razliku od atentata, direktne mete nasilja nisu njegov glavni cilj. Neposredno žrtve nasilja biraju se iz ciljane populacije, uglavnom slučajno (nasumice) ili selektivno (kao mete s vrijednostima ili simboličkim značenjima), a služe za generiranje poruke. Komunikacijski proces između terorista, žrtava i glavnog cilja, koji se zasniva na prijetnji i nasilju, koriste se za manipulaciju glavnom ciljnom skupinom, koja tako postaje metom za zastrašivanje, iznudu ili skretanje pozornosti, ovisno o tome da li se prvenstveno želi uznemiriti, prisiliti, na nešto ili izložiti propaganda." (Azinović, 2012: 6).

Treba kazati da shodno bilo kojoj definiciji terorizma novijeg ili starijeg datuma jasan je pokazatelj, da danas terorizam smišljeno, organizirano i sistematski koristi nasilje protiv civilnog stanovništva, gdje se takvom vrstom napada ima za cilj zastrašiti cjelokupna zajednica. Ono što treba naglasiti jesu politički zahtjevi organiziranih grupa koje se koriste ovim činom, tj. terorizmom. U jednoj od novijih definicija, autor Beridan smatra da se pod terorizmom nužno podrazumjeva primjena nasilja, organizirano i sistematsko izazivanje straha kod političkih i drugih protivnika, uništavanje protivnika okrutnim sredstvima i metodama, ubijajući, ugnjetavajući i progoneći ga. (Beridan, 2003). Suština terorizama jeste da se mete napadaju, ali da im se zabranjuje samoodbrana. Glavna karakteristika terorizma jeste mogućnost napada na odabrane, ali i nasumične mete (tržni centri, parkovi itd.). Treba kazati da ne postoji nijedna ideologija koja može da opravda stradanje nedužnih meta, odnosno stanovništva i da shodno glavnom motivu teroristički čin ima obilježje krivičnog djela. Terorizam ima za cilj uvesti političke promjene, kako bi uklonili percepciju neke

nepravde i na taj način žele da uspostave model društva i željene odnose unutar tog društva. Danas, jedan od krucijalnih problema jeste povezanost islama i terorizma. „Moralno-teološki razlozi leže u činjenici da je terorizam suprotan ciljevima vjere islama u osiguravanju reda i sigurnosti za ljude." (Alibašić, Jusić, 2015: 9).

5.2. Pogled na terorizam nakon 11. septembra 2001. godine

11. septembra 2001. godine desili su se teroristički napadi od strane pripadnika Al- Kaide ²⁵ u dva velika grada, New York i Washington u Sjedinjenim Američkim državama. Nakon ovog događaja islam dobija posebnu mjesto koje ide uz terorizam, te se islam od tada navodi kao ključna pojava današnjih terorističkih napada. Al- Kaida je teroristička mreža poznata pod vodstvom Osame bin Ladena, a za čije vodstvo se vezuju još dva imena, Ajmana al-Zavahirija i Seif al- Adel (Muhammed Ibrahim Makavi). „Zapadne obavještajne službe procjenjivale su u oktobru 2001. godine (...) da ta skupina broji između 3000 i 4000 članova." (Azinović, 2012: 38). Prošlost ove terorističke mreže ispisana je pod imenom Šejh Abdulah Azam koji se smatra začetnikom međunarodnog džihada, ali i začetnikom mudžahedinskog pokreta u Afganistanu. Ovaj pokret se vremenom formirao u odred Al- Kaida. Šejh Abdulah Azam je smatrao da islam treba zastupati sveti rat ²⁶ u svim muslimanskim zemljama u kojima su zastupljeni režimi koji ne donose dobro, te se na taj način muslimanima i njihovoj vjeri nanosi nepravda. Danas, ovaj pokret zastupa ideje formiranja islamske države, odnosno umme koja se zasniva na šerijatskom zakonu. Tačnije, islam kao vjera u njihovoj ideologiji se zloupotrebljava na način da kroz svoju ideologiju uspostave globalni teokratski režim. Al- Kaida za razliku od modernih terorističkih organizacija se bori za vjeru i naglašava globalni cilj. Također, treba istaći i strategiju Al- Kaide, pod nazivom „Plan 2020". Glavni cilj do 2020. godine, pored stvaranja islamske države je i pobjeda islama nad svim drugim religijama.

Nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. godine u Sjedinjenim Američkim državama, broj napisanih knjiga i naslova se povećavao iz dana u dan, te ovo postaje jedan od pokazatelja koliko je taj čin „potresao" Sjedinjene Američke države, toliko je i čitav svijet. Osim literature pokreću se i univerzitetski odjeli, zatim instituti, seminari, kongresi, konferencije koje su u cilju izučavanja ove oblasti. S vremenom, izučavanje oblasti terorizma

²⁵ Al- Qaeda (Al- Qaida, Al- Qa'ida) - 'baza', 'vojna baza'

²⁶ Džihad

postaje znanstvena disciplina. Prije svega, neophodno je istaći da svaka religija poručuje mir, ljubav, suživot, toleranciju, koncept nenasilja naglašavajući moralne principe, dok terorizam propagira nasilje. Uzroke terorističkih napada, većina autora naglašava da treba tražiti u antivjerskim ideologijama. Tako autor Oktar, smatra da su teroristi, a posebno njihovi lideri, sebični, okrutni i nemilosrdni ljudi koji život posmatraju kao konstantnu borbu i takvi ljudi su ubijedeni, da su nasilje i ratovi opravdani ciljevi koje ostvaruju. (Oktar, 2016).

Postavlja se pitanje zašto tolika povezanost islama s terorizmom, odnosno zašto kada se kaže terorizam pomisli na islam, a kada se kaže islam pomisli na terorizam? Prije svega, neophodno je uspostaviti razliku između islamofobije, radikalizma i islama. Termin islamofobija posebno dolazi do izražaja nakon pojave radikalnih terorističkih organizacija, koje su pojavljuju u ime islama. Ove terorističke organizacije, odnosno grupe izazivaju mržnju i strah prema ovoj religiji. Dok radikali imaju težnju ka revolucionarnim upravljanjima i promjenama širom svijeta. U konačnici osoba koja je vjernik i koja vjeruje da postoji vrhovni autoritet koji naređuje mir, ljubav, blagostanje, praštanje, toleranciju, koji zabranjuje prisiljavanje na vjeru nemoguće je da bude sudionik u terorističkom činu. Na osnovu kazanog, može se potvrditi činjenica da porijeklo terorizma prije svega treba tražiti u ateizmu, a ne u religioznosti. Tako se dolazi do zaključka da je problem u radikalnim interpretacijama koje su iskrivljene, te pripisane islamu. „(...) današnji svijet, nažalost veoma često zbog medija, politike i stavova usijanih radikalnih glava, islam povezuje sa terorizmom, a on je od toga čist.“²⁷ Ovakvo poimanje je u suprotnosti s onim što islam kao religija poručuje. Samo intelektualna „borba“, a ni u kom slučaju sila je rješenje za ovakve poglede na jednu religiju. Na osnovu kazanog, autor Oktar kazuje da izvorni uzrok terora apsolutno nije Božanska religija, te da je širenje istinskog islama koji je zasnovan na Kur'anu definitivno rješenje za terorizam.“ (Oktar, 2016). Ovakvo stajalište se može argumentirati i jednim ajetom iz Kur'ana, koji kazuje da je islam vjera mira i tolerancije i da je religija koja zabranjuje silu među ljudima. „Allah zahtjeva da se svačije poštuje, dobro čini i da se bližnjima udjeljuje, i razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primete, On vas savjetuje.“ (Kur'an, 16: 90). Poznavaoci islama su ti koji iznose činjenicu da je islam apsurdno staviti u ravan s terorizmom i onim što on propagira. Prije svega, nijedna religija ne dopušta koncept nasilja, odnosno nijedna religija ne može biti izvor terorizma, terora i vandalizma. „Povijesno govoreći, dokument sačinjen između Poslanika i nemuslimana Medine, poznat kao Medinska povelja, jedan je od najranijih društvenih ugovora koji

²⁷ Intervju sa prof. Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli 2019. godine.

utjelovljuju princip tolerancije." (Alibašić, Jusić, 2015: 32). Kao argumentacija na sve kazano, nalazi se u svetom spisu, Kur'anu, zatim kroz praksu poslanika Muhammeda, ali i kroz cijelu historiju islama. Govoreći o oružanoj borbi u islamu, ona se u Kur'anu označava terminom qital. Oružana borba u islamu nema oznake brutalnosti i militantnosti i nju određuje moralna norma. Oružana borba u islamu ima dvije osnovne funkcije, a to je funkcija moralnog poretka u svijetu i funkcija samoodbrane. „Svaka doktrina koja naučava o tome kako se, u situaciji agresije ili tiranije, ne treba brinuti u svojoj osnovi je antisocijalna, jer podrazumjeva ostavljanje na cjedilu onih koji su nemoćni i ugroženi pred tiranijom i nasiljem." (Silajdžić, 1993: 103). Prije svega, ova obaveza pripada svim muslimanima. Zaštititi svoj vlastiti život, dostojanstvo i vjeru spada u stroge obaveze koje islam kao vjera nalaže. Postoji ajet koji detaljnije argumentuje ovu obavezu muslimana. „A zašto se vi ne biste borili na Allahovu putu za potlačene, za muškarce, žene i djecu, koji uzvikuju: Gospodaru naš izbavi nas iz grada, čiji stanovnici su naslinici i Ti nam odredi zaštitu i Ti nam pošalji onoga ko će nam pomoći." (Kur'an, 4: 76). Svakodnevnne terorističke akcije koje se dešavaju u čitavom svijetu, odgovornost preuzimaju različite organizacije, poput komunističkih, fašističkih, radikalnih (separističke) organizacija ili grupa, dok u najvećoj mjeri odgovornost preuzima islamska teroristička organizacija, Al- Kaida. Autori Alibašić i Jusić, kazuju da je šejh Selman el-Avde²⁸ izjavio na svom predavanju u Sarajevu, kako terorizam prijeti da sa sobom u propast povuče dobar dio ummeta. (Alibašić, Jusić, 2015).

5.3. Pridruživanje terorističkim organizacijama

Kada je u pitanju pridruživanje terorističkim djelovanjima, postavlja se niz pitanja. Počevši od toga, zašto je danas najviše mladih (muškaraca) koji se pridružuju terorističkim organizacijama, zatim iz kakvih sredina dolaze, ali i zašto se obrazovani ljudi uključuju u ovakvo djelovanje. Neki od odgovora na ova pitanja, jeste da su to ljudi s potpunih margina, koje karakteriše nefunkcionalna obitelj, ekonomska oskudica u kojoj žive, nikakvo ili slabo obrazovanje, bez stalnog zaposlenja itd. Analize pokazuju da su to osobe koje su psihički nestabilne od 25 do 30 godina, zatim osobe koje posjeduju nezakonito oružje, osobe koje su u kriminalnim sferama, kao što je porodično nasilje, krađa itd. Te osobe u današnje vrijeme saznanja crpe od prijatelja ili kruga obitelji, ali uglavnom iz društvenih mreža. Cjelokupno terorističko djelovanje danas je u prednosti zbog masovnih komunikacija (internet) koje

²⁸ Saudijski daija (osoba koja poziva u vjeru).

omogućavaju lakši protok informacija. Također, putem medija i interneta vrši se i proces radikalizacije. Proces radikalizacije se vrši još kroz kontakt s pripadnicima grupe i autoritetima te grupe. Lojalnost, osjećaj bliskosti, pa čak i žrtvovati se jedan za drugog je jedna od karakteristika kada je u pitanju profil ovakvih osoba. Međutim, kada su u pitanju obrazovani ljudi i terorističko djelovanje, odgovor je u njihovim umovima koji su oblikovani radikalističkim stavovima, a takve umove je lahko usmjeriti u pravcu radikalizacije, odnosno nasilja. Žene u terorističkim operacijama su također bile prisutne. Historijski gledano, prva žena koja je izvela oružani napad 1878. godine je bila Vera Zasulić. Zatim, mnogobrojni teroristički napadi danas u svijetu također bilježe određeni broj žena u ovakvim operacijama. „Kad god sam sa muškarcima išla u akciju, uvijek sam im u očima primjećivala neku svjetlost iščekivanja ili isti napeti, čežnjivi izraz na licu, iščekivanje nekog željnog objekta žrtve i znala sam da je tu iskra praiskonske vatre u kojoj se rađa istina, (...) napetost iz kakve sigurno izvire umjetnik.“ (Townshend, 2003:20).

Terorizam je način upotrebe sile u svrhe koje su političke naravi, a meta je civilno stanovništvo. Islam zabranjuje nered na zemlji koji nastaje usljed ubijanja nevinih ljudi, pa čak i ubistvo samo jednog čovjeka. O svemu ovome kazuju ajeti u Kur'anu. Neki od njih su:

„Allah ne voli nered!“ (Kur'an 2: 205).

„O, vjernici, živite svi u miru i ne idite stopama šejtanovim; on vam je zaista, neprijatelj otvoreni.“ (Kur'an, 2:208).

„ (...) ako neko ubije nekog koji nije ubio nikog, ili onog koji na Zemlji nered ne čini, kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva, kao da je svim ljudima život sačuvaio ...“ (Kur'an, 5: 32).

„A odgovarat će oni koji ljude tlače i bez ikakva osnova red na Zemlji remete; njih čeka bolna patnja!“ (Kur'an, 42: 42).

Posljednih godina, posebno interesantan je teroristički potencijal u BiH. S obzirom da se ova zemlja povezuje sa terorističkim bazama i mjestom gdje nastaju teroristička djelovanja, s posebnim naglaskom na mlade Bošnjake. Brojni teroristički napadi koji su se dešavali širom svijeta utvrđeno je da ti teroristi imaju neku „vezu“ sa Bosnom i Hercegovinom. Bilo da je u pitanju boravak ili održavanje veze s nekim grupama ili pojedincima. Ponovo je potrebno

istači period posljednjeg rata u BiH i odred El- Mudžahid (El-Mudžahidin),²⁹ njihovu ideologiju s posebnim naglaskom na džihadu. Još zanimljivija činjenica je da se na prostoru BiH nalaze osobe koje su najtraženije optužene ili osumljčene kada je u pitanju terorizam u svijetu. Posebna osposobljenost takvih pojedinaca koji su spremni da izvedu teroristički napad u BiH se svakako povezuje sa ideologijom koju pokušavaju da nametnu još od početka dolaska na ove prostor. To je ideologija u čije se ime danas vodi džihad.³⁰ Zatim, treba istaći sredstva kojima izvršavaju terorističke napade. Do oružja u BiH je mnogo lakše i jeftinije doći u usporedbi sa zemljama u svijetu. Ovo je još jedan od pokazatelja da je BiH teroristički potencijalna meta. Kada su u pitanju takve osobe, odnosno teroristi potrebna je prije svega analiza u sociološkom i psihološkom smislu. Nadalje, na svim javnim mjestima takve osobe u BiH imaju posebnu etiketu, a to je prije svega njihov način odijevanja, ali i nekim drugim fizičkim karakteristikama poput dužine brade itd. To su neki od pokazatelja da oni slijede i zastupaju poseban vjerski pravac, koji je na ovim prostorima prisutan pod nazivom vehabije. Mnogi autori su mišljenja da na prostoru Balkana, iako nisu učestali takvi napadi, ne znači sigurnost, te da ako oni nisu trenutno aktivni postoji mogućnost da „kroje” nove terorističke aktivnosti. Dok drugi smatraju da je BiH mala i miroljubiva zemlja i da je mali broj koji se radikalizira, te da shodno navedenom je veoma mali broj ekstremista. Promjene koje nastupaju na sceni, vezuju se sa postizanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma u decembru 1995. godine, te nakon 11. septembra 2001. godine i terorističkog napada u Sjedinjenim Američkim državama. Od tada se mijenja odnos prema mudžahedinima u BiH. Pojedini gube državljanstvo ili bivaju deportovani i dobijaju etiketu „prijetnja po nacionalnu sigurnost”. Negativna pojava koja slijedi nakon odlaskom mudžahedina jeste mogućnost novih generacija koje bi bile nadahnute globalnim džihadom. Na prostoru BiH, 2006. godine Vijeće ministara je formiralo tim za borbu protiv terorizma, dok je 2013. godine usvojilo Strategiju BiH za borbu i prevenciju terorizma. „Odgovornost za implementaciju strategije je podijeljena između policijskih snaga u oba entiteta te krovnih institucija kao što su Ministarstvo sigurnosti BiH, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Obavještajno- sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine (OSA), kao i Operativna grupa za borbu protiv terorizma kojom rukovodi Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, a nadzire je Ministarstvo sigurnosti.” (Azinović, 2012: 155). Kada su u pitanju mehanizmi za prevenciju od terorizma, BiH je pravne norme regulisala s međunarodnim preporukama i standardima.

²⁹ Ratno sjedište je bilo u Zenici.

³⁰ Džihad ulaganje lično ulaganje u ime Boga, u vidu ispunjavanja vjerskih dužnosti.

6. Bosanskohercegovačke muslimanke i problem hidžaba

6.1. Žena i muškarac u Kur'anu

U svetom spisu Kur'anu na više mjesta se spominje prvi čovjek i njegova žena na zemlji. Kazuje se da je Adem stvoren od zemlje, odnosno od ustajalog blata i ilovače, a njegova žena od njegovog rebra. Ime njegove žene koja se spominje u Kur'anu je Hava i znači živa. „Mi smo stvorili Adema od ilovače, od blata ustajalog, a još prije smo stvorili džinove od vatre užarene, I kad Gospodar tvoj reče melecima: 'Ja ću stvoriti čovjeka od ilovače, od blata ustajalog, i kad mu dam lik i u njega udahnem dušu, vi mu se poklonite, svi meleci su se, zajedno poklonili, osim Iblisa; on nije htio da se njima pokloni. "O, Iblise, reče On- 'zašto ti ne htjede da se pokloniš?' 'Nije moje' - reče- 'da se poklonim čovjeku koga si stvorio od ilovače, od blata ustajalog.' , Onda izlazi iz Dženneta, -reče On- , nek si proklet i neka se prokletstvo zadrži na tebi do Dana sudnjeg!" (Kur'an, 15: 26). U ovom kontekstu bitno je istaći Iblisa koji je đavo (šejtan) i koji je odbio naredbu Boga. Nadalje, kazivanja govore i o zabrani koju su prekršili prvi čovjek i njegova žena, zbog đavola (šejtana) koji ih je zaveo i zbog njega se približiše drvetu koje im je Bog zabranio. Te zbog toga bivaju sve troje istjerani iz raja (dženneta) na zemlju. „ (...) Izlazite- reče On- jedni drugima bićete neprijatelji! Na zemlji ćete boraviti i do smrti ostati. Na njoj ćete živjeti, na njoj ćete umirati i iz nje oživljeni biti'- reče On." (Kur'an, 7:25).

Hadisi kao jedan od načina tumačenja vjere kazuju da je žena inferiorna naspram muškarca, te da je ženina primarna uloga da bude uz čovjeka i da on uz nju smiri svoje strasti. „Prenosi se, od Ebu Hurujere, da je Božiji Poslanik rekao: "Oporučujem vam da prema ženama budete pažljivi budući da je žena stvorena od krivog rebra, čiji je vrh najiskrivljeniji (odnosno da je osjetljive, emotivne naravi). Ako ga pokušaš ispraviti, slomićeš ga, a ako ga ne budeš ispravljao, ostaće savijeno. Stoga, budite pažljivi prema ženama,." (Spahić- Šiljak, 2007: 100). Sva ova kazivanja su oporuka kakav odnos treba da bude prema ženama, zatim uloga žene u životu čovjeka, njega uloga u njenom životu, odnosno način njenog djelovanja i funkcioniranja, te način na koji žena treba da se čuva shodno njenoj prirodi nastanka. Jedan od načina čuvanja je i pokrivanje (skrivanje) njenog tijela, o čemu ćemo detaljnije govoriti u nastavku ovog dijela.

6.2. Položaj žene u islamu kroz historiju

Njen položaj se mijenjao. Počevši od islamske tradicije, kada su pitanju njena osnovna prava, poput obrazovanja i učešća u vjerskom i društvenom životu. Na početku ona je bila potpuno podređena, bez ikakvih prava, iako je Kur'an kao najveći autoritet nalagao ženi njene mogućnosti i prava. Autorica, Avdić smatra da su islam i poslanik Muhammed napravili revoluciju u svijetu, kada je u pitanju položaj žene, te da njihovom ulogom, žena dobija svoja prava kao naslijeđe prije više od 400 godina i da su o ovim pravima žene svijeta mogle samo sanjati do unazad 100 godina, kad su se za njih izborile pokretima žena i dugotrajnim borbama.³¹ „Na temelju literature klasičnih islamskih autora koji su se bavili pitanjem položaja žene u društvu, vidljivo je da se glorificiraju uloge majke, supruge, domaćice, odgajateljice, a da su najcjenjenije osobine žene: pokornost, skromnost, strpljivost, stid, nenametljivost i slično." (Spahić- Šiljak, 2007: 107). Mnogi autori također potvrđuju hipotezu da žena u islamu ima podređen položaj. Argumentirajući na primjer, ajet 223, sura II- Al-Baqara: „Žene vaše su njive, i vi njivama svojim prilazite kako hoćete, a pripremite što i za duše svoje. I bojte se Allaha i znajte da ćete pred Njega stati, a ti obraduj prave vjernike!” Dok autori, poput Halilovića i Kice tvrde da islam ženu posmatra kao partnera muškarcu u dužnosti pozivanja na dobro i zabranjivanju zla, pružanju otpora zlu i neredu. (Halilović, Kico 2010).

Pored svega navedenog islam ženi nalaže praksu odijevanja (oblačenja). Žena muslimanka ima dužnost da pokrije, odnosno sakrije svoje tijelo i to precizirajući sve mimo lica, šaka i nogu. Izrazi za takav način oblačenja u našoj zemlji je „pokrivanje” ili „nošenje” hidžaba (ma'hrama). Historijske činjenice kazuju da je praksa odijevanja, odnosno pokrivanja žena muslimanki znak religijskog identiteta. „I muškarcima i ženama jednako se preporučuje „hidžab“, odnosno „obaranje pogleda i briga o stidnim mjestima svojim, i uz ovo Bog u Kur'anu dodatno govori ženama: „A reci vjericama (...) neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje, i neka vela svoja spuste na grudi svoje.“ (Kur'an, 24: 13). Uz 59. ajet sure El- Ahzab (Saveznici), ovi se ajeti smatraju najizričitijim ajetima koji govore o ženskim odjevnim praksama.” (Šeta, 2011: 17).

³¹Žena u islamu, dostupno na: <http://www.ahmadija.ba/wpcontent/uploads/2012/11/ZenauIslamuWEB.pdf> pristup: 18.04.2019.

Kada je u pitanju seksualnost, islam nalaže poseban aspekt odgovornosti, gdje je na prvom mjestu mahrem.³² Žena u javnom prostoru može da bude napadnuta, te je i ovo jedan od razloga zašto muslimanka treba da pokrije svoje tijelo. Isto tako islam, kao što ženama, tako i muškarcima nalaže da obaraju svoje poglede i na taj način zaštite sebe od grijeha. Iz tog razloga u islamu postoji odijevna praksa za žene.

„Kad se susreće s muškarcem nesrodnikom, propisuje se stidljivost, suzdržanost, ozbiljnost, lijepo postupanje i dostojanstvo u odijevanju, dotjerivanju, hodu, pokretima, razgovoru i gledanju, kako bi se žena prepoznala po ozbiljnosti, da ne bi bila uznemirivana." (Halilović, Kico, 2010: 60). Bez obzira na sve navedeno, svako društvo nalaže kodeks odijevanja s određenim pravilima i normama. „Fetvai-emin³³ Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini prof. dr. Enes Ljevaković u odgovoru vezano za ovo pitanje navodi da je „pokrivanje avreta kod punodobnih žena (što uključuje i pokrivanje kose mahramom) i muškaraca (je) stroga obaveza i o tome nema spora među islamskim autoritetima." (Šeta, 2011: 21). Bez obzira na sve kazano, kada je u pitanju ovaj način prakticiranja vjere, javlja se mnoštvo tumačenja. Počevši od toga da se nameće ženama, zatim da žene i muškarci na ovaj način nisu ravnopravni, dok druga strana u ovom načinu prakticiranja vjere vidi zaštitu, slobodu i jednakopravnost. Još jedan od pokazatelja da žena muslimanka ima podređenu ulogu može se vidjeti u angažiranosti unutar institucija islamske zajednice, gdje veću procentnost čine muškarci. Postoje mnoge ženske nevladine organizacije, odnosno ženski pokreti koji se bore za ženska prava. Činjenica je, da je žena općenito pasivni posmatrač u društvu, te se na ovaj način radi na njenom aktivnom učešću u društvenom djelovanju.

6.3. Položaj muslimanke u bosanskohercegovačkom društvu

Practiciranje pokrivanja u današnje vrijeme ima različite implikacije, zavisno od zemlje koja je u pitanju. Kada je u pitanju hidžab u BiH, on na scenu stupa sa dolaskom Osmanskog carstva na ove prostore, to jeste period 15. stoljeća. Žena muslimanka, nezavisno od sredine u kojoj je živjela primarnu ulogu je imala u porodici i u odgoju djece, a kada je u pitanju javni život, on se nije izlagala. Također, poznata su stajališta da je posebno žena muslimanka bila

³² Mahrem je muška osoba s kojom postoji trajna zapreka sklapanja braka, poput sina i njegovih muških potomaka, oca, djeda, brata i njegovih muških potomaka, amidže, dajidže (...) Ženi je dozvoljeno da otkrije pred mahremom dio tijela koji obično ne izaziva požudu, poput kose, vrata, ruku do lakata, dijelom nogu oko članaka i sl. Dostupno na: https://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=4629:ko-je-mahrem pristup: 07.04.2019.

³³ Funkcija pri Vijeću za fetve Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

izolovana van svih društvenih dešavanja. Žena muslimanka u urbanoj sredini, iako bi se izlagala javnoj sferi, prekrivala je svoje tijelo i lice, zarom ili feredžom.³⁴ Tada se kao društvena norma, smatralo da se žena kroz grad kreće pokrivena, za razliku od žene u ruralnoj sredini gdje žena muslimanka nije morala da se pokriva, odnosno skriva tijelo. Period emancipacije dolazi 1878. godine, odnosno dolaskom Austro- Ugarske na ovaj prostor. Ovo je ujedno period otuđenja muslimana, jer je upravo njima dolazak A-U najavljavao promjene koje oni nisu željeli, kao što je otkrivanje lica žene muslimanke. „Godine 1913. za reisul-ulemu biva imenovan Džemaludin Čaušević, što na neki način označava početak unutarmuslimanskih debatiranja o pitanjima vjere koja se ranije nisu tematizirala, a u svjetlu različitih reformatorskih i konzervativnih razumjevanja vjere.” (Šeta, 2011: 81). Jedno od glavnih pitanja je upravo pitanje koje se odnosilo na žene, skrivanje lica, njezine uloge u porodici, školovanje, učestvovanje u javnim pitanjima itd. Pojavljuju su različite strane razmišljanja, od onih koji na ova pitanja odgovaraju pozitivno, odnosno odobravaju, ali i onih koji odgovaraju negativno i ne odobravaju. U središtu je da žena muslimanka koja se nije školovala, nije radila i na taj način nije doprinosila kao što su to sve druge žene radile i bilo im je odobreno. Akcent je stavljaio na obrazovanost, odnosno školovanju muslimanki. Na ovaj način muslimanka bi se podučavala između ostalog i o odgoju djece, što znači da ne bi gubila svoju prvobitnu ulogu koju ima i koja joj se nalaže. „Poruke koje vjerski službenici upućuju ženama ili o ženama vezane su najviše uz porodični život, skladan odnos u braku i odgoj djece, jer majka prenosi ljubav prema Bogu i usađuje vjeru u srca djeteta.” (Spahić- Šiljak, 2007: 315). Također, tadašnji reisul- ulema naglašavao je da žena muslimanka treba da otkrije lice i da bude aktivan član društva, te je ova izjava postala žiža javnosti. „Kao primjer navodi se činjenica da je samo jedna muslimanka prisustvovala ženskom kongresu održanom 1920. i da je dočeka sa ovacijama, ali i ispraćena u Sarajevo sa zabrinutošću zbog problema kojima će biti izložena „kod kuće” zbog dolaska na kongres.” (Popov- Momčinović, 2013: 69). Bez obzira na osude javnosti, te duži niz godina borbe na ovom problemu, islamska zajednica 1945. na čelu sa Ibrahim ef. Fejida podržala je skidanje feredže i zara. U međuvremenu su nastajale i mnogobrojne organizacije koje su podržavale ovaj trend. 1950. godina je bila presudna, te je Narodna skupština republike Bosne i Hercegovine 29. septembra iste godine donijela zakon koji se odnosio na zabranu nošenja feredže i zara, odnosno zabranu skrivanja lica. Stupanjem ovog zakona na snagu, mnoge žene su dovedene u iskušenje, jer su pojedine žene feredžu i zar smatrale kao vjersku obavezu i samim tim moranje, dok druge

³⁴ Duga haljina koju su obično nosile muslimanke, ali i jevrejke i kršćanke.

žene samo kao odjeća koju su nosile u javnosti. U ovom slučaju, treba istaći da su pojedine žene zbog zakona otkrile lice, ali su nastavile nositi maramu, odnosno hidžab. Sa svim ovim zahtjevima, odijevna praksa u islamu postepeno postaje nazadna i zaostala, ali se ipak zadržava kod pojedinih žena. Period 1990-ih je posebno značajan kada je u pitanju prakticiranje islama na prostoru BiH. Ujedno je ovo period ratnog stanja u zemlji, samim tim ratna zbivanja bilježe porast religioznosti. Također, javlja se i potreba za etničkom i nacionalnom identifikacijom. „Religija i konfesija uzimane su kao političke ideologije, kao kultura na kojoj se formirala nacija.“ (Cvitković, 2004: 17). Povratak religiji svakako znači i povratak odjevnoj praksi žena muslimanki. Pored stavljanja marame i oblačenja široke i duge odjeće, ili nošenja marame uz neprikladnu odjeću, javlja se i praksa skrivanja lica, nikaba koji pokriva sve osim očiju.

Danas je ključnost na fizičkoj slobodi koju muslimanka ima prilikom prakticiranja ovog načina vjere. I u ovom segmentu je bitno obrazovanje, jer tradicionalni religijski identitet je snažniji, ako je obrazovanje manje. Tako, autorica Spahić-Šiljak kazuje da religiju najviše prakticiraju najmanje i najviše obrazovani (...) Oni koji su manje obrazovani ne pokazuju da imaju aktivan odnos u razumijevanju religije već naslijeđene obrasce koje nekritički slijede, dok su oni najobrazovaniji dobro upućeni, čitaju i aktivno prate događanja u religijskom životu, ali da ni oni nisu spremni na kritički osvrt. (Spahić-Šiljak, 2007). Prisutnost hidžaba je svakodnevica i ovaj način prakticiraju žene svih starosnih dobi. Razlozi prakticiranja su različiti, a neki od njih su religioznost, lični identitet, lakše djelovanje u javnosti itd.

Jedan od najznačajnijih razloga nošenja hidžaba jesu hadisi i ajeti iz Kur'ana, koji daju argumentaciju na pokrivanje ili skrivanje tijela.

"Reci vjernicima neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; to im je bolje, jer Allah, uistinu, zna ono što oni rade. A reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; i neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje, i neka vela svoja spuste na grudi svoje; neka ukrase svoje ne pokazuju drugima, to mogu samo muževima svojim, ili očevima svojim, ili očevima muževa svojih, ili sinovima svojim, ili sinovima muževa svojih, ili braći svojoj, ili sinovima braće svoje, ili sinovima sestara svojih, ili prijateljicama svojim, ili robinjama svojim, ili muškarcima kojima nisu potrebne žene, ili djeci koja još ne znaju koja su stidna mjesta žena; i neka ne udaraju nogama svojim da bi se čuo zveket nakita njihova koji pokrivaju.

I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite." (Kur'an, 24: 30,31).

„O Vjerovjesniče, reci žena svojim, i kćerama svojim, i ženama vjernika neka spuste haljine svoje niza se. Tako će se najlakše prepoznati, pa neće napastvovane biti. A Allah prašta i samilostan je." (Kur'an, 33: 59).

Također, postoji i niz drugih razloga koji su različiti od žene do žene. Tako, autorica Šeta, navodi studiju istraživanja i između ostalog kazuje da je jedna od prednosti hidžaba bolji odnos između muškarca i žene, koji donosi korisnost društvu i samim tim štiti ženu, te na taj način omogućava zaštitu od neželjene i nepotrebne interakcije sa nekim muškarcima. (Šeta, 2011). Shodno navedenom, postavlja se pitanje kakva je uloga muškarca u ovom slučaju. Postoji literatura koja naglašava muškarca kada je u pitanju hidžab, a u suštini naglasak je na religioznosti, odnosno prakticiranju pokrivanja ili skrivanja tijela radi Boga. „Kada muškarac ne želi hidžab za svoju ženu, uzrok za to prije svega leži u pomanjkanju vjere, a zatim i pozitivne ljubomore. Svaki muškarac koji svojoj supruzi ili kćerki dozvoli izlazak otkrivene glave i tijela nije ljubomoran i velika je mogućnost da postane grješnik." (Zajimović, 2006: 107).

Preciznije kazano u BiH, znanje i razlozi nošenja hidžaba su relativno slabi. Nošenje hidžaba se povezuje sa nepismenošću, nazadnošću, neprogresivnošću itd. Posljednjih godina poznate su i tvrdnje da strane organizacije plaćaju ženama, da se pokriju, odnosno stave maramu ili hidžab. Ovakve organizacije u bosanskohercegovačkom društvu se povezuju sa vehabizmom. Žena muslimanka koja odluči da se pokrije, obično nailazi na malu podršku u društvu. Počevši od porodice, gdje nema podršku od strane svojih najbližih. U ovom kontekstu takve osobe se oslanjaju na stavove, gdje se navode mnogobrojne životne sfere, te se iz tog razloga žena mora odreći nekih životnih uživanja prilikom nošenja hidžaba. Također, postoje stavovi gdje se ženina odluka da stavi hidžab, ne može razumjeti, kao što se mogu razumjeti sve ostale životne odluke, na primjer raditi ono što religija zabranjuje. Ono što je neophodno istaći kada je u pitanju hidžab na prostoru BiH, jeste svakako napredovanje žene. Uzimajući u obzir kao što sam spomenula napredovanje u profesionalnom smislu i tržište rada gdje se muslimanke susreću sa mnogobrojnim neugodnostima i nerazumijevanjima. U hidžabu se vide olakšanje s jedne strane, dok s druge strane nošenje hidžaba je dovodi u lošu poziciju. „Da li ću ja svoj posao obaviti dobro ili ne, ne zavisi od mog hidžaba."³⁵ Pokrivanje je prakticiranje religije, muslimansko poimanje i pristojnost.

³⁵ Intervju sa Emela Mujanović- pripadnica oružanih snaga BiH, Sarajevo, juli 2019. godine.

Treba istaći da islam ženi ne zabranjuje da sudjeluje u društvenim aktivnostima, ali joj nameće norme koje su konstruisane u cilju njene zaštite, kao što je pokrivanje izazovnih dijelova tijela, pokrivanje kose, miješanje s muškarcima itd.

Danas, hidžab u cijelom svijetu ima naglasak na militantnom islamu, tačnije terorizmu o kojem sam više govorila u predhodnim dijelovima. Negativne pojave koje se javljaju u društvu, kao što su predrasude, diskriminacija, ksenofobija su često iz vjerskih razloga. Za primjer se može upravo navesti nošenje hidžaba, nikaba, bureke, zatim dužina brade kod muškaraca koja se automatski u bosanskohercegovačkom društvu povezuje sa vehabizmom. „Ljudi koji su neupućeni šta je zapravo hidžab i zašto se nosi, su najčešće ti koji imaju predrasude.“³⁶ Iz ovog razloga muslimani i muslimanke ne mogu u potpunosti uživati svoja prava i slobode koje im nalaže njihova religija. Počevši od osnovnih ljudskih prava, koja su elementarna za opstanak. Glavni krivac su ideologije koje se pokušavaju da nametnu kroz niz društvenih djelovanja, a način njihovog djelovanje je često rigidan, dok su posljedice nametanja regresivne. Vjerskim zajednicama, nevladinim organizacija, te nizom drugih društvenih aktivnosti pokušava se pronaći rješenje za izazove prilikom prakticiranja vjere bez obzira na sve različitosti.

³⁶ Intervju sa Emela Mujanović, pripadnica oružanih snaga BiH, Sarajevo, juli 2019. godine.

DODATAK BR.1

Intervju sa prof. Saudin Cokoja

Gornji Vakuf, juli 2019.godine

1. Po vašem mišljenju koji su danas izazovi postavljeni pred bosanskohercegovačke muslimane, ali i muslimane u svijetu prilikom prakticiranja njihove vjere, to jeste islama?

Odgovor: Da bismo odgovorili na ovo pitanje, moramo prvo da definišemo značenje riječi „practiciranje vjere“, odnosno šta znači praticiranje islama? Danas kad kažemo za nekoga da je praktičar u vjeri prva asocijacija nas vodi ka osobi koja redovno obavlja molitvu (pet puta dnevno), koja posti mjesec ramazan, odvaja dio imetka putem zekata i obavlja hadž. Ovakva tvrdnja je djelimično tačna. Međutim, praticirati vjeru islam znači živjeti islamskim (vjerskim) životom u svakom njegovom segmentu i kroz takav način života, jačati svoje duhovno i tjelesno stanje, ali i stanje društva u kojem vjernik praktičar živi i djeluje. Jer, islam nije predviđen niti nareden samo kroz prizmu čisto duhovnih molitvi, kao što je namaz, post i sl., (ono jeste osnova za jačanje duha i približavanja Uzvišenom Bogu), nego je objavljen i spušten kao smjernica za ovosvjetski i onosvjetski uspjeh. Tako da je traženje nauke, usavršavanje morala, izgradnja zdrave ličnosti, jačanje prosperiteta u društvu, međuljudska tolerancija, izgradnja mira i sl., također praticiranje vjere islama, odnosno njena druga dimenzija kojoj je Uzvišeni Bog kroz Kur'an i posljednji Božiji Poslanik, Muhammed a.s. kroz svoj poslanički život dao posebno i veoma važno mjesto.

Što se tiče izazova, mislim da je fokus danas na muslimanskim zajednicima diljem svijeta da islam prikažu u najboljem svjetlu. Muslimani danas, moraju da jačaju vlastiti potencijal na svim poljima kako bi nesmetano mogli se izboriti za svako ljudsko i vjersko pravo. Muslimani imaju savršenu vjeru, samo se moraju potruditi kako da sa njom iznjedre ono najbolje, ne samo na teološkom polju, nego i svim naukama koje je muslimanima kao izazov Zapad već postavio. Ne mogu konkretno govoriti o nekim primjerima tih izazova, jer nažalost imate i u zemljama gdje žive muslimani kao apsolutna većina, kao narod i vlast, a teško se krše vjerska i ljudska prava. Imate slučajeve, kada su muslimani sami sebi izazov na raznim poljima.

2. Da li su nova tumačenja islama dovela do izazova koji su postavljeni pred muslimane u BiH, te kakve su posljedice?

Odgovor: Ne bih rekao da su to nova tumačenja islama, bilo da se radi o fikhskim (islamsko pravo ili jurisprudencija) i akaidskim (apologetika), razilaženjima. Radi se o tumačenjima vjerskih tekstova, prije svega Časnog Kur'ana i Hadisa, po principu drugih mezheba (pravna priznata škola) sa određenom dozom ubačenog elementa idžtihada (a to je nastojanje objašnjenja vjerskog propisa koji nije jasno definisan Kur'anom ili Hadisom, od strane sposobnog i izuzetno učenog alima), samostalnih islamskih učenjaka. Sve navedeno, običnom narodu pa i klasičnom lokalnom imamu bilo je u većoj mjeri nepoznato, jer vrijeme komunizma je učinilo svoje kad su u pitanju vjerske slobode, a posebno vjerska naobrazda. Tako da su bosanskohercegovački muslimani, nespremni i u neznanju dočekali drugačija tumačenja islama.

Svakako, ratno i postratno vrijeme koje je sa sobom donijelo i određene promjene na polju vjerskog života bosanskohercegovačkih muslimana, rezultiralo je do pojave izazova. Različiti pogledi na izvršavanje pojedinih vjerskih obreda, drugačiji stilovi oblačenja (muškarac i žena), uvođenje u društveni život arapske kulture i tradicije te druge pojave, stvorili su kod većinskog broja stanovništva (muslimana), dozu odbojnosti, smutnje pa ponekad i straha. Dok je u isto vrijeme bilo djelova u BiH, prije svega ruralne sredine u kojima su muslimani veoma brzo prihvatili takav način praktikovanja islama.

Kad su u pitanju posljedice, onda ih moramo podijeliti na dvije vrste. Prva je ratna i druga je trenutna. Kao što sam već rekao, susret sa nepoznatim tumačenjem islama i drugačijim običajima, rezultirao je tokom rata i odmah nakon njega, podjelama među muslimanima, posebno u džamijama, teškim optužbama, smutnjama i sl. Međutim, trenutno stanje na terenu pokazuje da su se bosanskohercegovački muslimani, u velikoj mjeri pomirili sa činjenicom, da u BiH postoje muslimani, koji islam razumiju, tumače i prakticiraju na osnovu drugih mišljenja i dokaza iz vjerskih tekstova. Tako da su takav njihov način praktikiranja islama i prihvatili. Što zasigurno govori o širokogrudnosti bosanskohercegovačkih muslimana u prihvatanju drugačijeg.

3. Kakvo je vaše mišljenje po pitanju Islamske (vjerske) zajednice i njene uloge u rješavanju problema i izazova pred pripadnicima islama, te na koji način Islamska zajednica to manifestuje?

Odgovor: Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, bila je i biće krovna institucija islama i muslimana. Zajednica, koja je sa svojim vjerskim rukovodiocima, ulemom, nastavnim kadrom i drugima, historijski gledano, prolazila kroz teške trenutke i različite sisteme upravljanja. Ali je opstala i uvijek je bila uz muslimane BiH. Morate znati, da je islam kojeg tumači Islamska zajednica u BiH, islam zlatne sredine čiji su principi, načini i metode, danas najrašireniji i najpriznatiji među muslimanima u svijetu. Tako da, Islamska zajednica u pogledu rješavanja bilo kakvog problema, pristupa racionalno, u skladu sa propisima časnog Kur'ana, prakse Muhammeda, a.s. i slova zakona ove države, poštivajući apsolutno svaku vrstu slobode čovjekovog izbora.

4. Kakva je trenutna situacija u Bosni i Hercegovini, kada su u pitanju islamistički pokreti i njihov pokušaj nametanja ideologije na tradicionalni bosanski islam?

Odgovor: Demokratsko uređenje države, daje svakom pojedincu da ispoljava svoja vjerska načela, da živi u skladu sa njima i da zastupa mišljenja koja vjeruje i praktikuje. Tako i različiti islamski pravci i pokreti, koji su nastali u postratnom periodu, iskorištavajući prednosti demokratije i slobodu koja je zagantovana svakom čovjeku, kroz različite metode i načine rada, kao što su: društvene mreže, youtube kanali, pisanje i prevođenje knjiga, predavanja, islamsko misionarstvo, humanitarni rad i sl., itekako su zaživjeli među bosanskohercegovačkim muslimanima, posebno omladinom. Primjetno je, posebno na društvenim mrežama, da sve veći broj muslimana, mlađe starosne dobi, vjeri se vraća, upravo preko misionara i misionarskih udruženja, koja vode različiti islamski pravci. Kad kažem različiti pravci, morate znati da i među njima ima više ideoloških pravaca i grupacija, od kojih su neki radikalni i ekstremni, dok su drugi blaži i umjereniji. Nametanje njihove ideologije ili drugačijeg pogleda na islam, odmah nakon rata bilo je izraženo kroz blažu agresivnost, zadržnost, popraćeno kroz svađe i vrijeđanja. Međutim, danas oni pokušavaju različitim metodama misionarstva, njihov put prikazati kao jedini isparavan uz dijaloški gledano pristojno i kulturno prozivanje i upozoravanje na zablude naše tradicije, našeg tumačenja islama i obavezno poštivanje institucija Islamske zajednice u BiH, kako se ne bi stvorio dojam da su oni sekta, radikalni pokret i sl.

5. Zašto se terorizam, kao najveća sigurnosna prijetnja u svijetu povezuje sa islamom, džihadom i islamskim radikalizmom?

Odgovor: Odmah da vam kažem, da islamski radikalizam ne postoji. Radikalizam postoji, kao društvena nesigurnost, ali kao islamski, ne. Ovo pitanje, iziskuje opširan odgovor.

Dakle, prvo i glavno, islam kao vjera mira (selam) i pravde ne zagovara niti preporučuje bilo kakvu vrstu nasilja, ubijanja, razaranja i sl., prema bilo kome, čak i prema životinji i prirodi. Problem ekstremno opasnih ideja, nastao je još u ranom i prvom periodu islama, nakon smrti ili ubistva trećeg islamskog vladara (halife), Osmana ibn Affana. Tada se već javljaju ljudi koji su veoma kasno prihvatili islam, a koji počinju da časne ajete iz Kur'ana tumače na svoj način, daleko od onoga na čemu je bio Muhammed, a.s., i od onoga, kako i čemu je podučio prve muslimane. Nažalost, beduinska nepismenost, tvrdoglavost i zatucanost, dovela je do pogrešnih i teških stavova zbog kojih su kasnije nastale izuzetno ekstremne i radikalne sekte, kao što je sekta Havaridž, a kojima je bio primarni i sekundarni cilj, ubijanje, razaranje i masakriranje neistomišljenika. Teroristička grupa ISIL, slika je i prilika stavova i ubjeđenja te sekte.

Odnosno, današnji svijet nažalost veoma često zbog medija, politike i stavova usijanih radikalnih glava, islam povezuje sa terorizmom, a on je od toga čist. To su proizvoljni postupci ljudi, grupa i pokreta, a nikako islama i muslimana.

S druge strane, ne smijemo zaboraviti činjenicu da je islam najbrže šireća religija na Zapadu i u Evropi, pa veoma često čujemo i vidimo lažne vijesti, članke, montirane procese, terorističke napade i sl., čisto da bi se taj trend širenja zaustavio ili smanjio i da bi se islam optužio za terorizam.

6. Da li će se vremenom bosanskohercegovački muslimani susreti sa još većim izazovima u prakticiranju vjere, unatoč činjenici da je islam iz dana u dan sve predrasudniji?

Odgovor: Mislim da hoće. Morate znati, da mi u BiH nemamo samo arapski utjecaj kad je u pitanju naša tradicija i tumačenje vjere. Polahko, ali na sigurna vrata ulazi i iranski utjecaj, šitsko učenje islama, koje se u dosta velikoj mjeri razlikuje od našeg, koji smo sunitskog ubjeđenja i pravca. Isto tako, turski tarikati i džemati, kroz različite metode rada vrše svoj utjecaj.

Da ne govorim o manjim skupinama, kao što su Ahmedije, koji tu i tamo, uzmu manju grupicu bosanskohercegovačkih muslimana u svoje okrilje (udruženje, pravac, sektu...). Mislim da Islamska zajednica u BiH mora pratiti stanje na terenu, mora pratiti ko i čemu podučava bosanskohercegovačke muslimane kako ne bi došli do težih izazova, a koje će možda biti teško ili kasno riješiti na kvalitetan način.

DODATAK BR. 2

Intervju sa Emela Mujanović- pripadnica oružanih snaga Bosne i Hercegovine

Sarajevo, juli 2019. godine.

1. Po Vašem mišljenju, kakav je danas položaj žene u usporedbi sa prošlošću?

Odgovor: Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina onda možemo reći da je položaj žene u odnosu na prošlost povoljniji. Može se reći da je žena mnogo više uključena u društvene sfere, međutim ne u sve. Žene često šute i trpe razne diskriminacije, jer nema se dovoljno volje za promjenama. Kao primjer ću navesti žene u Bosni i Hercegovini koje se svakodnevno suočavaju sa različitim izazovima. Prilikom zapošljavanja mnogi poslodavci izbjegavaju zapošljavanje žena trudnica, žena sa hidžabom, žena koje su već majke itd. Ženu su često izložene seksualnom zlostavljanju, raznim prijetnjama kako na radnom mjestu, tako i izvan njega. Gledajući s vjerske strane, žene su čak prije više od 1400 godina uživale i imale veća prava, te su bile više poštovane nego danas.

2. Podpitanje: Vaše mišljenje po pitanju inferiornosti žene?

Odgovor: Često se žene osjećaju manje vrijedne od muškaraca bilo da je to na radnom mjestu ili izvan. Zašto? Ima više razloga. Jedan je tih razloga je da se smatra, ukoliko žena želi da bude uspješna i ima karijeru, ona u isto vrijeme ne može biti i majka i ne može u potpunosti biti posvećana toj ulozi. Samim tim pred nju je postavljen izbor da bira posao, ili da bude majka. Također, na žene se gleda kao na slabija bića, da ne mogu podnijeti veći teret bilo fizički ili psihički kao što to može muškarac, što je naravno sasvim suludo i pogrešno.

3. Zašto se odluka nošenja hidžaba ne prihvata kao svaka druga odluka u životu?

Odgovor: Ima više razloga zašto se hidžab ne prihvata kao i svaka druga odluka u životu. Navest ću par primjera. Mislím, da se to dešava zbog predrasuda, iz neznanja i zbog straha od drugačijeg. Također, u današnjem vremenu jak uticaj imaju medij i internet koji islam i hidžab predstavljaju na pogrešan način. Ljudi koji su neupućeni šta je zapravo hidžab i zašto se nosi su najčešće ti koji imaju predrasude. Još jedan od razloga je taj da ljudi sude po izgledu. Prvo što ljudi vide kada vas ugledaju, jeste vaš hidžab i tako sebi već unaprijed formiraju mišljenje o vama bez da vas i upoznaju.

4. Općenito govoreći o položaju žena na tržištu rada, kakvi su izazovi postavljeni pred ženom sa hidžabom?

Odgovor: Mnogo je predrasuda kada su u pitanju žene koje nose hidžab pri zapošljavanju. Prvo što poslodavac vidi kod žene sa hidžabom na razgovor za posao ili na CV-u, na slici jeste njen hidžab i automatski stvara predrasude. Ne kažem da su svi takvi, ali kod većine je to slučaj. Mnogo je teže ženi sa hidžabom da se zaposli, nego ženi bez hidžaba. Većina muškaraca na ženu gledao kao na neki objekat i čak pri zapošljavanju gledaju na ljepotu žene, a ne na njene sposobnosti. Što je još dodatni problem. Imam osjećaj da ljudi misle, da žene sa hidžabom nemaju svoj stav. Svoje mišljenje, svoje razmišljanje, da jednostavno nisu dovoljno pametne. Misle da ako je pokrila svoju glavu i svoje tijelo, da je „pokrila" i svoj mozak. Tako da pokrivene žene, bukvalno moraju dokazati da i one imaju mozak, da su i one školovane, da i one razmišljaju svojom glavom. Što je jako diskriminirajuće i poražavajuće u današnjem vremenu.

Naročito je ženama sa hidžabom teško da se zaposle u državnim firmama, pogotovo u firmama gdje se nose uniforme, kao na primjer u vojsci ili u policiji. Znam dosta primjera gdje žene sa hidžabom nisu primljene u vojsku upravo zbog hidžaba. Iako su imale odlične rezultate na testiranju za prijem u vojsku.

5. Shodno da ste pripadnica oružanih snaga Bosne i Hercegovine, kakav je položaj žene sa hidžabom u toj državnoj instituciji?

Odgovor: Trenutno sam jedina žena sa hidžabom u Oružanim snagama BiH i susrela sam se s mnogim diskriminacijama i uskraćivanjima ljudskih i vjerskih prava. Nije mi bilo dozvoljeno da nosim hidžab uz uniformu, čak mi je bio zabranjen ulazak u kasarnu i bila sam više puta disciplinski kažnjavana.

U OS BiH nije dozvoljeno nošenje hidžaba uz uniformu, dok ostale žene uživaju privilegije kao što je lakiranje noktiju, ne vezenje kose na poslu, nošenje nakita, sužavanje uniforme, nošenje civilne majice, nošenje patika umjesto čizama i još dosta toga što je pravilnikom zabranjeno. Međutim, one ipak ne budu disciplinski kažnjene, kao što sam ja bila disciplinski kažnjena zbog hidžaba.

6. Koje ste sve pravne procedure prošli tokom slučaja gdje vam nije bilo omogućeno obavljanje radne funkcije zbog hidžaba?

Odgovor: Bila sam više puta disciplinski kažnjena. Kažnjena sam zabranom napredovanja u službi od tri godine, također sam bila suspendovana sedam mjeseci. Presudom suda Bosne i Hercegovine vraćena sam na posao, međutim ne na posao koji sam obavljala do tada, nego na druge poslove daleko od svog mjesta prebivališta.

7. Kakva je danas situacija kada ste se zvanično izborili za svoja prava, te nastavili da obavljate svoju radnu poziciju?

Odgovor: Moja današnja situacija je ta da sam vraćena na posao u drugi grad, to jeste ne radim u mjestu prebivališta. Već osam godina živim odvojeno od muža sa svoje troje djece. Vikendom dolazimo kući u Sarajevo i to je jako naporno za moju djecu i za moj privatni i bračni život.

Zvanično se nisam izborila, jer je i dalje pravilnikom zabranjeno nošenje hidžaba u OS BiH. Rješenje koje su mi ponudili jeste da me vrata na posao u jednonacionalnu kasarnu koja ne postoji u Sarajevu, tako da sam vraćena na posao kao što rekoh daleko od svog mjesta prebivališta. Zašto u jednonacionalnu kasarnu? Zar nismo dovoljno tolerantni da prihvatimo

drugačije od nas, da prihvatimo i poštujemo nečije vjersko opredjeljenje kao i svaka druga opredjeljenja. Na zahtjeve za moje premještanje u Sarajevo, dobila sam negativne odgovore gdje čak nisam imala pravo ni na žalbu.

8. Vaše mišljenje po pitanju aktivnosti žena u društvenim djelovanjima? Da li su žene aktivni ili pasivni posmatrač kada je u pitanju borba za njihova prava i slobode?

Odgovor: Ja mislim da su žene pasivni posmatrači kada je u pitanju borba za njihova prava, gledajući kroz pojedince. Greška je to što misle da one kao jedinke ne mogu puno promijeniti. Ipak sam mišljenja da od pojedinca sve kreće i da se ne može nešto promijeniti šutnjom i posmatranjem sa strane. Ja ne kažem da nema žena koje su aktivne po tom pitanju, ali na žalost manjina je u pitanju. Zašto da se meni sudi po tome što ja nosim hidžab. Da li ću ja svoj posao obaviti dobro ili ne, ne zavisi od mog hidžaba.

ZAKLJUČAK

Pred bosanskohercegovačkim muslimanima posljednjih decenija postavljeni su određeni izazovi koji proizilaze iz različitih tumačenja islama, odnosno vjerskih tekstova, po principu drugih mezheba (pravaca) . „ (...) sa određenom dozom ubačenog elementa idžtihada (nastojanja objašnjenja vjerskog propisa, koji nije jasno definisan Kur'anom ili Hadisom, od strane sposobnog i izuzetno učenog alima), samostalnih islamskih učenjaka ."³⁷ Bitno je istaći da i sam početak datiranja islama, to jeste 15. stoljeće na prostoru BiH su bile prisutne prepreke koje su uticale kako na bosanskohercegovačke muslimane, tako i na njihovu Islamsku (vjersku) zajednicu i njen dalji tok razvoja. Jedan od najvećih izazova u savremenom bosanskohercegovačkom društvu je vehabizam, odnosno selefizam. Vehabizam je uslijedio u toku posljednjeg rata u BiH, tačnije njegovi pripadnici počinju dolaziti polovinom 1992. godine na prostor srednje Bosne. Pripadnici vehabizma su se razlikovali od domaćeg stanovništva, kako po jeziku, fizičkom izgledu, tako i po posebnim načinima i metodama u ratovanju, odnosno borbi. U toku rata, u periodu od 1992 do 1995, odnosno agresije na BiH oni formiraju odred pod nazivom El- Mudžahid (El- Mudžahidin). Mudžahid, po islamskom vjerovanju je sinonim za čovjeka koji se trudi i koji je marljiv, te čovjeka koji je borac za pravdu i slobodu. Dok danas, za ovaj termin se vezuju negativne konotacije za čovjeka koji se smatra ubicom, odnosno teroristom. Za vrijeme ratnih zbivanja, dolaze na prostor BiH iz islamskog svijeta u cilju da pomognu „braći muslimanima" protiv srpskih agresora, odnosno kako su oni smatrali protiv nevjerničkog svijeta. Znali su da ih napadaju i ubijaju samo zato što su muslimani. Zastupala su radikalnu selefističku ideologiju, koja je naglašavala džihad. Bilo je bosanskohercegovačkih muslimana koji su prihvatili njihovu ideologiju i pridružili se njihovom odredu za vrijeme rata. Međutim, u period nakon ratnih dešavanja dolazi do sukob između njih i lokalnog stanovništva, odnosno bosanskohercegovačkih muslimana koji su se protivili njihovom tumačenju islama smatrajući da ih niko ne treba učiti njihovoj vjeri. Iako, prestankom ratnih zbivanja većina njih napušta zemlju, oni koji ostaju u BiH sa svojim pristalicama formiraju selefističke zajednice i to većinom u brdovitim i udaljenim mjestima širom zemlje. Danas, najveća zajednica selefija na prostoru BiH se nalazi u Gornjoj Maoči nedaleko od Brčkog. Njihovi istaknuti predvodnici su Husein Bilal Bosni i Nusret Imamović. Husein Bilal Bosnić je osuđen na 7 godina zatvora zbog priprovjedanja radikalnog islama i organizovanja dobrovoljaca na terorističke akte. Dok se Nusret Imamović, sa svojom porodicom prije tri godine odselio u Siriju i danas se nalazi na

³⁷ Intervju sa Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli 2019. godine.

listi najtraženijih terorista. 2012. godina prema podacima sigurnosnih službi se vezuje za prve odlaske pripadnika vehabizma na Sirijska ratišta, što se dešava i danas. Vjeruju da na taj način ispunjavaju vjersku obavezu i dužnost. Mišljenja su da rade ono što je poslanik Muhammed uradio 622. godine. Taj događaj u povijesti islama je poznat pod nazivom hidžra, tj. preseljenje. Poslanik i njegovi ljudi iz Mekke su se preselili u Medinu kako bi se zaštitili od nevjerničkog svijeta, te su preseljenjem nastavili sa razvojem islama i formiranjem prve islamske zajednice muslimana. Pripadnici vehabizma koji idu na ratišta, ali i učestvuju u terorističkim aktima su većinom muškarci mlađih dobnih skupina. Dolaze iz marginaliziranih sredina, te iz porodica koje karakterišu nefunkcionalni odnosi. Ideologija vehabizma se temelji na radikalizmu, akcentirajući džihad i borbu na Božijem putu. Njihova tumačenja vjere se razlikuju od tumačenja islama koje je prisutno u BiH. Oni slijede hanbelijski mezheb, dok bosanskohercegovački muslimani slijede hanefijski mezheb, odnosno pravac. Ovo je glavni razlog iz kojeg se javlju brojni izazovi od kojih je najznačajniji vehabizam, odnosno selefizam iz kojeg slijedi i teroristička povezanost BiH sa terorističkim napadima koji se dešavaju širom svijeta. Povezanost islama sa terorističkim napadima je posebno aktuelna nakon 11. septembra 2001.godine kada su se u Sjedinjenim Američkim država desila dva teroristička napada, od strane Al- Kaide koja je najveća islamska međunarodna teroristička organizacija u svijetu. Od tog dana vlasti Sjedinjenih Američkih država su objavile „rat protiv terorizma" i od tog dana islam kao religija je predrasudan. Iako islam, kao i svaka druga religija poručuje mir i koncept nenasilja, njegova različita tumačenja su dovela do ovakvog ishoda. Unatoč činjenici da postoje njegova radikalna zastupanja, islam je iz dana u dan sve predrasudniji, te se iz tog razloga javljaju određeni izazovi prilikom prakticiranja islama. Treba naglasiti razliku između islamofobije, radikalizma i islama. Islamofobija posebno dolazi do izražaja nakon pojave radikalnih terorističkih organizacija, koje se formiraju u ime islama. Te samim tim ovakve terorističke organizacije formiraju negativnu sliku o ovoj religiji. Treba naglasiti radikale koji zauzimaju posebno mjesto, jer su oni ti koji teže ka revolucionarnim promjenama i upravljanjima kako unutar jednog društva, tako i širom svijeta. Dok osoba koja je vjernik, odnosno osoba koja praktikuje svoju religiju ima osobine koje poručuje njegova religija kao što su mir, ljubav, blagostanje, praštanje, tolerancija itd. Još jedan od izazova koji su postavljeni pred bosanskohercegovačke muslimane, odnosno muslimanke jeste problem hidžaba tj. pokrivanja tijela. Pokrivanje tijela kod žena nalaže islam u svom svetom spisu Kur'anu, u kojem se osam puta spominje. Hidžab ima značenje zaštite, spriječavanja i zaklanjanja. Kroz povijest položaj žene i borba za njenu slobodu i prava, kazuju da je žena imala inferiornu poziciju naspram muškarca. Prostor BiH od početka datiranja islama i

islamske zajednice su također ispisani ovim problemom. Akcentirajući da se žena treba obrazovati, da treba imati svoja prava i slobodu, ali da na taj način neće gubiti svoju osnovnu ulogu, tj. ulogu majčinstva. Nadalje, povijest ispisuje niz borbi na tom putu. I danas je situacija slična po pitanju pokrivanja tijela, odnosno hidžaba, počevši od samog položaja žene sa hidžabom, zatim tržišta rada i način njenog društvenog života. Iz ovog razloga bosanskohercegovačke muslimanke koje nose hidžab su diskriminirane. U svijetu, pored hidžaba naglasak je i na nikabu i burci. Nikab i burka su radiklaniji načini pokrivanja tijela. Danas, mnoge zemlje zabranjuju ovaj način prakticiranja vjere, te su samim tim prava i slobode žene muslimanke ograničena.

Shodno navedenom, kako teorijskom tako i empirijskom dijelu ovog istraživačkog rada hipoteza je potvrđena, odnosno nova i specifična tumačenja islama dovela su do izazova kada je u pitanju prakticiranje islama kod bosanskohercegovačkih muslimana. Naglašavajući tumačenja vjerskih tekstova sa elementima idžtihada, to jeste objašnjenja vjerskog propisa, koji nije definisan Kur'anom ili Hadisom, od strane izuzetnih učenjaka. Zaključno, nova i specifična tumačenja islama pred bosanskohercegovačke muslimane postavljaju određene izazove koji proizilaze iz vehabizma/selefizma, radikalnih pokreta i njihove povezanosti sa terorizmom, te problem hidžaba.

7. Literatura:

1. Ali Sekkaf, Hasan (2005): *Vehabizam/ selefizam- Ideološka pozadina i historijski korijeni*, Sarajevo, Srebreno pero.
2. Alibašić, Ahmet, Jusić Muhamed (2015): *Savremene muslimanske dileme- pluralizam, ljudska prava, demokratija, pravda, džihad, ekstremizam, terorizam*, Sarajevo, Cenatar za napredne studije.
3. Azinović, Vlado (2007): *Al-Kaida u BiH; Mit ili stvarna opasnost?*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka.
4. Azinović, Vlado (2012): *Uvod u studije terorizma*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka.
5. Bullock, Katherine (2013): *Odijevanje muslimanki, od stereotipa do prava na izbor*, Sarajevo, Dobra knjiga.
6. Beridan, Izet (2003): *Konflikt: homo pro homine et contra hominem- čovjek za i protiv čovjeka*, Sarajevo, CIP- Katalogizacija u publikaciji Narodna i univerzitetna biblioteka BiH.
7. Cvitković, Ivan (1991): *Rječnik religijskih pojmova*, Sarajevo, CIP- Katalogizacija u publikaciji Narodna i univerzitetna biblioteka BiH.
8. Cvitković, Ivan (2004): *Konfesija u ratu*, Sarajevo- Zagreb, Svijetlo riječi.
9. Cvitković, Ivan (2005): *Religije savremenog svijeta*, Sarajevo, DES.
10. Cvitković, Ivan (2007): *Sociologija religije*, Sarajevo, DES.
11. Cvitković, Ivan (2011): *Moj susjed musliman*, Zagreb, Školska knjiga.
12. Duraković, Nijaz (2009): *Međunarodni odnosi*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka, Pravni fakultet.
13. El-Karavi, Mutlak Rašid (2012): *Uloga jačanja svjetskog mira*, Sarajevo, El-Kalem.
14. Eljjade, Kulino, Mirče, Joan (2014): *Vodič kroz svjetske religije*, Beograd- Podgorica, Nova knjiga.
15. Halilović, Safvet, Kico, Mehmed (2010): *Islamska povelja*, Sarajevo, El-Kalem.
16. Karčić, Fikret (2011): *Studije o šerijatskom pravu- Drugo dopunjeno izdanje*, Sarajevo,

El- Kalem izdavački centar Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Centar za napredne studije.

17. Korkut, Besim (1992): *Kur'an s prevodom*, Sarajevo.

18. Luković, Vasilije (1999): *Bezbjednost i odbrana demokratskih društava*, Sarajevo, Mašinski fakultet.

19. Oktar, Adnan (2016): *Islam osuđuje terorizam*, Istanbul-Turska, Global Publishing.

20. Patridge, Christopher (2005): *Religije svijeta*, Zagreb, Maldinska knjiga.

21. Popov- Momčinović (2013): *Ženski pokret u BiH: Artikulacija jedne kontrakulture*, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u BiH, Fondacija Cure.

22. Puhalo, Srđan (2016): *Selefije u BiH- ko su oni, kako ih drugi vide i kako se izvještava o njima*, Banja Luka, Pro Educa.

23. Spahić, Mustafa (1996): *Da, mi smo muslimani*, Sarajevo, Ljiljan.

24. Seizović, Zarije (2016): *Godine velikih uzdaha*, Sarajevo, Dobra knjiga.

25. Silajdžić, Adnan (1993): *40 Hadisa s tumačenjem*, Zenica, Muftijstvo Zenica.

26. Spahić-Šiljak, Zilka (2007): *Žene, religija i politika*, Sarajevo, Internacionalni multireligijski i interkulturalni centar; Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije; Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija.

27. Šeta, Đermana (2011): *Zašto marama? Bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod maramom*, Sarajevo, Centar za napredne studije.

28. Townshend, Charles (2003): *Terorizam*, Sarajevo, Šahinpašić.

29. Zajimović, Senaid (2006): *Odijevanje muslimanki- moda za sva vremena*, Visoko, Medresa Osman ef. Redžović.

30. Žiga, Jusuf (2007): *Savremeno bosansko društvo -Hrestomatija- (drugo dopunjeno izdanje)*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka Sarajevo.

Dokumenti, članci:

31. Azinović, Vlado: *Globalizacija terorizma i opasnost po Bosnu i Hercegovinu*, Fakultet političkih nauka Sarajevo.

32. Karčić, Hikmet i Subašić, Elvedin: *Vaninstitucionalna tumačenja islam u Bosni Hercegovini*.

33. Karčić, Fikret (2006): *Šta je to „islamska tradicija Bošnjaka“?*

Internet:

34. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini (2019), dostupno na:

<http://www.islamskazajednica.ba/>

35. Ustav Islamske zajednice u BiH, dostupno na:

<http://islamskazajednica.ba/o-sabor/ustav-islamske-zajednice>

36. Fetve i rezolucije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, dostupno na:

<http://www.islamskazajednica.ba/fetve-i-rezolucije/19936-farz-je-izdvojiti-zekat-i-sadekatu-l-fitr-u-bejtu-l-mal>

37. IZ BiH, Sabor (2019), dostupno na:

<http://islamskazajednica.ba/o-sabor/sabor-islamske-zajednice-u-bih>

38. IZ BiH, Rijaset (2019), dostupno na: <http://www.islamskazajednica.ba/rijaset-s/o-rijasetu>

39. IZ BiH, Vijeće (2019), dostupno na: <http://www.islamskazajednica.ba/o-vijecu>

40. Udruženje Ilmijje IZ u BiH (2019), dostupno na: <http://ilmijja.ba/>

41. Avdić Fahrija, Biblioteka žene u islamu, dostupno na:

<http://www.ahmadija.ba/wp-content/uploads/2012/11/ZenauIslamuWEB.pdf>

Intervjui:

42. Intervju sa prof. Saudin Cokoja, Gornji Vakuf, juli, 2019. godine.

43. Intervju sa Emela Mujanović, pripadnica oružanih snaga Bosne i Hercegovine, Sarajevo, juli 2019. godine.

8. Biografija

Dalida Bešlija, rođena 05.07.1994. godine u Varešu. Nakon osnovnog obrazovanja, upisuje gimnaziju u Srednjoškolskom centru „Nedžad Ibrišimović" u Ilijašu. Fakultet političkih nauka upisuje 2014. godine, odsjek Sociologija. Nakon stečenog zvanja Bachelor/Bakalaureat Sociologije, također nastavlja master studij na Fakultetu političkih nauka 2017. godine.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao studentica drugog ciklusa studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznata sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisala samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasna sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum

Potpis
